

The Conceptual Blending of "Trade" in the Mental Spaces Resulting from God's Accounting Verses in the Qur'an in the Framework of Fauconnie and Turner's Theory

Fateme Qorbani Laktarashani ¹, Habibullah Halimi Jeloudar ²

1. Department of Qur'anic and Hadith Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. Email: f.qrb2017@gmail.com

2. Corresponding Author, Department of Quran and Hadith Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. Email: jloudar@umz.ac.ir

Article Info

Abstract

Article type:

Research Article

Article history:

Received:

14, May, 2024

Received in Revised form:

02, September, 2024

Accepted:

17, September, 2024

Published online:

22, June, 2025

Keywords:

Divine Accounting, Transaction and Trade with God, Conceptual Blending, Mental Spaces, Fauconnier and Turner's Theory.

The Holy Qur'an has used material meanings to explain the intellectual and spiritual truth of God's exact accounting in the Day of Judgment. For this purpose, in expressing the truth of human creation and the significance of his finalism, God considers human life as a metaphor for trade and creates concept in the field of dealing between human and God. Considering the inherent and qualitative differences with worldly transactions, this transaction can bring eternal happiness and countless benefits to man. using the method of qualitative content analysis, in the framework of Fauconnie and Turner's theory of conceptual blending, this article examines the formation of concepts of divine accounting in different dimensions, and in the meantime, the method and result of conceptual blending between these two spaces has described. According to the results obtained in this mental perception, the input domain of faith and belief is combined with the domain of calculation, transaction, trade and profit, immortality and hereafter bliss. Now, if this blending is not done, the material calculating mind will overcome the abstract seeker mind, and it will be convinced to settle for the liquidity of the world's transactions. In other words, this conceptual blending enhances the mental abstraction of man in dealing with supernatural issues such as God, resurrection, calculation of actions, and the knowledge obtained leads to the strengthening of the effective components in this discussion.

Cite this The Author(s): Qorbani Laktarashani, F., Halimi Jeloudar, H. (2025). The Conceptual Blending of "Trade" in the Mental Spaces Resulting from God's Accounting Verses in the Qur'an in the Framework of Fauconnie and Turner's Theory. Journal of ADAB-E-ARABI (Arabic Literature) (Scientific), Vol. 17, No. 3, Serial No. 45-Autumn, (89-118). DOI:10.22059/jalit.2024.376499.612826.

Publisher: University of Tehran Press

<https://doi.org/10.22059/jalit.2024.376499.612826>

Introduction:

The issue of meaning is one of the most important and effective contexts in the religious application of language. This is one of the artistic beauties of the Qur'an with the help of human-made rhetoric. One of the mental categories that God offers in the Qur'an in accepting the path of truth and direct right is human trade in this world. Beliefs and religion in the Qur'an are defined as a deal with God. In examining the verses related to divine calculation at the resurrection, the trading approach between man and God is fully inferred. The transaction between sensory experiences such as business, with mental concepts in the field of belief and supernatural issues such as resurrection, the balance of actions, the weight of the amount, the quality of the calculation, and the book of actions, are among the artistic beauty in language literature. Anthropology and in particular in cognitive semantics are referred to as mental spaces, and conceptual intercourse. With this introduction, the research examines the mental spaces discussed in the verses of the transaction between man and the Lord and the conceptual mixing theory in the face of elements of the above spaces in the Qur'an and analyzes its efficiency in explaining the conceptual structure of the Qur'an.

Methodology:

In order to determine the research range, all verses containing the adjective of "Hashib" are analyzed and the possibility of applying mental spaces and conceptual mixing in these verses has been examined. Given that the application of this theory is not possible in all verses and requires the appropriate spacecraft in the verse and the two and second input spaces and the interruption context, therefore the research required qualitative analysis and all verses Related to the category of "resurrection" should be examined. In the method of quality analysis, instead of focusing on providing statistics and quantity of data, the themes of the text are considered. To this end, after the conclusion of the verses related to the problem and the research questions, it analyzes and relates it with the theory of mental spaces and conceptual intercourse and provides the hidden meanings and precise goals of God in the field of research. In addition to reviewing all the relevant verses, this method introduces samples close to Fauconnie theory as index in the article and raise the Qur'an's inference in the problem.

Results:

Of the verses studied that are capable of implementing mental spaces and conceptual mixing, 5 verses in the field of God's accounting, a verse in the subject of trade between man and God, a verse in the problem of trading with the Lord, a verse in the field. The parties to the transaction and its provisions have been explained. God's computational approach to human beings is a kind of trading, and concepts such as the quality of calculation and measurement at the resurrection, the quality of human trade with God, the parties to the deal with God, are among the topics discussed in this area. Although basic mental spaces in understanding the above categories are based on human computational and economic experiences, it is possible to understand and accept it for the human mind by mapping it to superior categories.

Conclusion:

The mapping of the first and second input space and the mixing of two spaces in the category of divine business and its application in measuring actions played an effective role in understanding these issues. It should be noted that building these meanings is not merely a combination of previous meanings or mappings between them, but rather the emerging meaning of the integration of elements that are not seen within data. -It can be said that the mental space created in the verses of divine accounting and divine deal has led to the creation of these two input spaces, creating a new mixing space. The mixing space is, in fact, the emergence of a new meaning that is presented to the audience in a dynamic concept, which is the deal with the Lord and its function in measuring and calculating humans. The interpretations of the Qur'an have sufficient mental authenticity and logic and are free from any deviation from its general meaning. In the noble book of the Qur'an, God Almighty, through mental spaces and conceptual intercourse, attempts to convey, complete, and restore the audience's beliefs. The four -point

application of conceptual intercourse in the verses of the divine accounting and divine transaction has led to a new conceptual and hidden concept in the Qur'an's linguistic structure and to be expressed in the limited framework of human language.

آمیختگی مفهومی «تجارت» در فضاهاى ذهنی حاصل از آیات حسابگری خداوند در قرآن

در چارچوب نظریه فوکونیه و ترنر

فاطمه قربانی لاکتراشانی^۱، حبیب‌الله حلیمی جلودار^۲

f.qrb2017@gmail.com

jloudar@umz.ac.ir

۱. گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه:

۲. نویسنده مسئول، گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

بحث علمی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۲/۲۵

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۶/۱۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۶/۲۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۴/۰۱

واژه‌های کلیدی: حسابگری الهی،

معامله و تجارت با پروردگار،

آمیختگی مفهومی، فضاهاى ذهنی،

نظریه فوکونیه و ترنر

قرآن کریم در تبیین حقیقت عقلی و معنوی حسابگری دقیق الهی در قیامت، از ساخت معانی مادی بهره برده است. بدین منظور در بیان حقیقت آفرینش بشر و اهمیت غایت‌گرایی او، زندگی را استعاره‌ای از تجارت دانسته و به ایجاد مفهوم‌سازی در حوزه معامله انسان و پروردگار می‌پردازد. این معامله‌گری با توجه به تفاوت‌های ذاتی و کیفی که با معاملات دنیوی دارد، می‌تواند سعادت ابدی و سودی بی‌شمار نصیب انسان نماید. این مقاله به روش تحلیل محتوای کیفی، در چارچوب نظریه آمیختگی مفهومی فوکونیه و ترنر، شکل‌گیری مفاهیمی پیرامون حسابگری الهی را در ابعاد مختلف مورد بررسی قرار داده و در این میان، روش و نتیجه آمیختگی مفهومی بین این دو فضا را به شرح و بحث گذاشته است. طبق نتایج حاصله در این نگاشت ذهنی، حوزه دروندادی ایمان و باورمندی با حوزه محاسبه‌گری، معامله، داد و ستد و سودبری، جاودانگی و سعادت اخروی تلفیق می‌گردد. حال اگر این آمیختگی انجام نپذیرد، ذهن محاسبه‌گر مادی بر عقل انتزاع طلب، غلبه و به نقدینگی معامله دنیا، بسنده می‌نماید. به بیان دیگر این آمیزه مفهومی، انتزاع ذهنی انسان را در مواجهه با موضوعات ماوراءالطبیعه چون خدا، قیامت، محاسبه اعمال، ارتقاء داده و شناخت حاصل شده، به تقویت مؤلفه‌های مؤثر در این بحث منجر می‌گردد.

استناد: قربانی لاکتراشانی، ف؛ حلیمی جلودار، حبیب‌الله؛ (۱۴۰۴). آمیختگی مفهومی «تجارت» در فضاهاى ذهنی حاصل از آیات حسابگری خداوند در قرآن در چارچوب نظریه

DOI:10.22059/jalit.2024.376499.612826.

فوکونیه و ترنر، ادب عربی، سال ۱۷، شماره ۳، پاییز، شماره پیاپی ۴۵ - (۱۱۸-۸۹).

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

۱. مقدمه

مسأله معنا از جمله زمینه‌های مهم و مؤثر در کاربست دینی زبان می‌باشد. این مسأله که با کمک الفاظ ساخت بشر، می‌تواند به شکلی معنادار از مفاهیم ماورائی سخن بگوید، از زیبایی‌های هنری قرآن است. از مقولات ذهنی که خداوند در قرآن در پذیرش مسیر حق و صراط مستقیم ارائه می‌نماید، تجارت انسان در این عالم است. باورمندی و دین‌مداری در قرآن، به مثابه یک معامله با پروردگار تعریف می‌گردد. در بررسی آیات مرتبط با محاسبه‌گری الهی در قیامت، رویکرد معامله‌گری میان انسان و خداوند کاملاً قابل استنباط می‌باشد. در این میان، کاربرد واژه تجارت نیز به عنوان مفهومی از پیش موجود و آشنا برای بشر، این پرسش را در ذهن ایجاد می‌نماید که آیا رویکرد معامله در رابطه میان انسان و خداوند، از موضوعیت برخوردار بوده و آیا سنجش نهایی انسان در قیامت، همان حساب و کتاب پایانی یک داد و ستد خواهد بود؟ قرآن ضمن تأکید بر وقوع قیامت، اعلام می‌دارد که بازتاب نتیجه خیر و شر اعمال آدمی در این دنیا، به صورت حداقلی بوده و حظ، بهره و نصیب کامل او از آن اعمال، موکول به سرای دیگر است. این منطق، تأمین کننده نگاه مادی و معنوی است. از این رو حتی محاسبات مادی در تعیین سود و زیان، مغلوب نگاه انتزاعی انسان باورمند گشته است. برای نمونه احسان و انفاقی که در نگاه دنیوی منجر به کسر مال از او می‌شود، در نگاه معنوی ضبط سودی چندین برابر^(۱) در سرای دیگر را به همراه دارد. ضمن اینکه از دیدگاه اخلاقی و اقتصادی، این عمل سبب حفظ کرامت انسان نیازمند، کاهش فاصله طبقاتی اقشار مختلف و وحدت نفوس و قلوب می‌گردد. نمونه دیگر قرآنی در این باب، جهاد در راه خداست که فرصتی بی‌نظیر در معامله با پروردگار و کسب رضوان الهی بوده و در معاوضه با جان آدمی صورت پذیرفته است. آشکال مختلفی از این نوع معاملات در آیات قرآن دیده می‌شود. باید توجه داشت که قرآن در تبیین این موضوعات، از واژگان حوزه تجارت بهره برده است. به جهت تاریخی نیز شهرهایی چون مکه، طائف و یثرب، با وجود بازارهای تجاری چون «عکاظ، حباشه، ذی‌مجاز» دارای رونق و درخشش اقتصادی خاصی در عصر نزول بوده‌اند (ساله، ۲۴۹: ۱۳۸۰-۲۴۶). استعمال اصطلاحات مالی و تجاری در قرآن چون حساب، کتاب، قسطاس، ذره، مثقال و قرض، به دلیل همین مبادلات تجاری در مکه، به ویژه در مراسم حج بوده‌است (علی، ۲۰۰۳: ۱۳۲). از این رو زبان قرآن درصدد است تا برای مخاطب، فضای ذهنی قابل درکی از برخی حقایق هستی‌شناسانه ارائه نماید تا نگرش صحیحی نسبت به هدف و غایت زندگی ایجاد گشته و تصمیم خود را برای تعیین مسیر خیر یا شر برگزیند.

تراکنش میان تجربیات حسی چون تجارت، با مفاهیم ذهنی که در حوزه مسائل اعتقادی و ماورائی مانند سنجش در قیامت، ترازوی اعمال، سنگینی یا سبکی میزان، کیفیت محاسبه و کتاب اعمال مطرح می‌شود، از زیبایی‌های هنری است که در ادبیات زبان‌شناسی و به طور اخص

در معناشناسی شناختی تحت عنوان، فضاهای ذهنی^۱ و آمیختگی مفهومی^۲ مطرح می‌گردد. نتیجه این نوع از کاربست در آیات، انبساط انتزاع ذهنی مخاطبان و مشافهان قرآن، در درک و ایمان به این مقولات فراحسی است. آمیختگی مورد نظر در پژوهش پیش‌رو، در مقولات باورمندی قیامت، معامله با پروردگار و کیفیت محاسبه صورت پذیرفته است. فضاسازهای مورد کاربرد در آیات، شامل گروه‌های فعلی و شرطی و... بوده تا درک عمیق‌تری از آیات معاد (ویژه حسابگری و معامله الهی) در مخاطب ایجاد نماید. حال با این مقدمه این سوالات مطرح می‌گردد که آمیختگی مفهومی که خداوند متعال در آیات مرتبط با مقوله سنجش اعمال بکار بسته، از طریق چه فضاهای ذهنی بسترسازی گردیده است؟ کدام یک از فضاسازهای اسمی و یا فعلی در ایجاد این آمیختگی موثر بوده‌اند؟ این کاربست از جهت انتقال مفهوم چه اثری بر مخاطب داشته و از چه جهاتی دارای تمایز کاربرد می‌باشد؟ فرضیه‌های قابل پیش‌بینی طبق این سوالات آن است که امکان وجود آیاتی که به نحوی با مقوله سنجش در ارتباط بوده و یا از فضاسازهای ذهنی تجارت بهره می‌برد (به عنوان شرط لازم)، و نیز وجود فضای آمیخته در آیه (به عنوان شرط کافی) باشد. به نظر می‌رسد که فضاسازهای اسمی و فعلی موجود در آیات، امکان نگاشت مفاهیم از فضای حسی و تجربی به فضای ذهنی را میسر می‌سازد. همچنین مفروض است که ظرافت‌های ادبی و نیز ذهنی این کاربست بر مخاطب، به ویژه در موضوع سنجش، به قدری قوی و اثرگذار باشد که امکان انتقال غرض الهی را در همه ابعاد، از طریق فضاسازی و آمیختگی میسر سازد. این تمایز در تحلیل کیفی آیات قابلیت احصاء و ارائه دارد.

با این مقدمه، پژوهش به بررسی فضاهای ذهنی مطرح در آیات مربوط به معامله میان انسان و پروردگار و نظریه آمیختگی مفهومی در مواجهه با عناصر حاصل از فضاهای فوق در قرآن پرداخته و کارایی آن را در تبیین ساختار مفهومی قرآن تحلیل می‌نماید. جهت تعیین محدوده پژوهش، در ابتدا تمام آیات حاوی صفت «حسیب»، احصاء و مورد تحلیل قرار گرفته و امکان کاربست فضاهای ذهنی و آمیختگی مفهومی در این آیات مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به اینکه زمینه کاربست این نظریه، در همه آیات ممکن نبوده و نیازمند آن است که فضاسازهای مناسب، در آیه مطرح و دو فضای درون‌داد اول و دوم و بستر آمیختگی فراهم باشد، از این رو پژوهش نیازمند تحلیل کیفی بوده و کل آیات مرتبط با مقوله «سنجش در قیامت» باید مورد بررسی قرار گیرد. در این میان احصای واژگانی چون بیع، میزان، خسر و... که فضاساز مفهوم تجارت میان خدا و انسان است، نیز در این محدوده قرار خواهد گرفت. پژوهش پیش‌رو بعد از تعیین آیاتی که شرط لازم و کافی برای پیاده‌سازی این نظریه را داشته‌اند، اقدام به تحلیل چگونگی کاربست این نظریه در آیات فوق نموده است. در تحلیل مساله و ارائه نتیجه، از روش

1. Mind spaces.

2. Conceptual blending.

تحلیل کیفی بهره برده و بیشتر بر مقوله چگونگی و کیفیت موضوع رابطه میان انسان و خداوند در مساله سنجش اعمال و حسیب بودن الهی در قیامت دارد. در روش تحلیل محتوای کیفی بجای تمرکز بر ارائه آمار و کمیت داده‌ها، به مضامین نهان متن توجه می‌گردد. در ابتدا با تعیین مساله پژوهش و ارائه سوالات و فرضیات، متغیرهای مدنظر تعیین و بعد از انتخاب نمونه‌ها و انتخاب واحدهای تحلیل، به کدگذاری و مقوله بندی، ارائه تحلیل، و استنباط و گزارش می‌پردازد (مومنی راد و دیگران، ۱۳۹۲: ۲۰۰). بدین منظور بعد از احصای آیات مرتبط با مساله و پرسش‌های تحقیق، به تحلیل و ایجاد ارتباط آن با نظریه فضا‌های ذهنی و آمیختگی مفهومی پرداخته و معانی پنهان و غرض‌های دقیق خداوند را در موضوع پژوهش ارائه می‌نماید. این روش علاوه بر مرور همه آیات مرتبط، نمونه‌های نزدیک به نظریه فوکونیه را به عنوان شاخص در مقاله معرفی نموده و استنباط قرآن را در مساله مطرح نماید.

۱-۱. پیشینه پژوهش

منابعی چون: فوکونیه و ترنر (۱۹۹۴م)؛ کتاب «طرح ریزی مفهومی و فضا‌های میانی»؛ گیررتس (۱۳۹۳ش)؛ کتاب «نظریه‌های معناشناسی واژگانی»؛ افراشی (۱۳۹۵ش)؛ کتاب «معانی معناشناسی شناختی»؛ پارسا (۱۳۹۹ش)؛ کتاب «معناشناسی و مطالعات قرآنی». در فهم مسأله فضا‌های ذهنی و آمیختگی مفهومی یاری دهنده اند. همچنین پژوهش‌هایی مانند؛

– شیرافکن و قائمی‌نیا (۱۳۹۵)؛ در مقاله «تحلیل فضا‌های ذهنی گفتمان شیطان در قرآن»؛
– شیرافکن و صاحبیان (۱۳۹۹)؛ مقاله «بررسی فضا‌های ذهنی سوره قمر با تأکید بر معناشناسی شناختی»؛

– فرامرز قراملکی و باقری (۱۳۹۶)؛ مقاله «کاربست انتقادی نظریه آمیختگی مفهومی خوانش خزائن الهی در المیزان»؛

– راستگو و سلیمی (۱۳۹۸)؛ مقاله «مجاز عقلی؛ مجاز یا حقیقت با رویکرد آمیختگی مفهومی در گفتمان قرآنی»؛

– قاسمی و زارع (۱۴۰۱)؛ مقاله «فضاسازی ذهنی حواس در قرآن کریم با تکیه بر نظریه آمیختگی مفهومی»

به بررسی مفاهیم منتخبی از قرآن کریم و کاربست مقولاتی چون فضا‌های ذهنی و نیز آمیختگی مفهومی در آیات مربوطه پرداخته و نتیجه این آمیزه را به مخاطب ارائه می‌نماید. مقوله تجارت و معامله با پروردگار (پژوهش حاضر) نیز از جمله موضوعاتی است که قابلیت بررسی در این عرصه را داشته و در پژوهش مستقلی مورد توجه قرار نگرفته است.

۱-۲. مفاهیم نظری:

الف) فضاهاى ذهنی

بحث «فضاهای ذهنی» اولین بار توسط ژیل فوکونیه^۱ مطرح گردیده است. فضاهای ذهنی همان بسته‌های مفهومی هستند که در لحظه درک، در ذهن انسان شکل می‌گیرند (افراشی، ۱۳۹۵: ۱۴۶) و درکی که آدمی از تجربیات محیطی کسب می‌نماید، در مقولات گسترده‌تری منطبق گشته و شناخت جدیدی را در ذهن به وجود آورد. در حقیقت، در ساختار ذهنی انسان، مفاهیم انتزاعی در قالب و ترکیب‌های ملموس و محسوس شکل می‌گیرد (حاجی قاسمی، عابدی جزینی، ۱۳۹۸: ۱۵۴). طبق نظر ژیل فوکونیه و مارک ترنر^۲، این بسته‌های مفهومی هنگام اندیشیدن و سخن گفتن ایجاد گشته (فوکونیه و ترنر، ۲۰۰۲: ۴۰) و درک جدیدی از زمان، مکان و موقعیتی فراتر از آنچه در لحظه تجربه می‌شود، را می‌توان تصور نمود (اوتز و گرین، ۲۰۰۶: ۳۹۴). برای نمونه در عبارت «اگر دوباره به دنیا می‌آمدم، طور دیگری زندگی می‌کردم» تصویری از خلاف آنچه در واقع رخ می‌دهد را مطرح و فضای ذهنی جدیدی را بازنمایی می‌نماید؛ به نحوی که متکلم عبارت فوق، وضعیت فعلی خود را با یک وضعیت ذهنی می‌سجد (قربانی، عزیزی، ۱۴۰۰: ۹۶). در حقیقت، یکی از روابط حیاتی در این نظریه، فعالیت شناختی انسان، حاصل از مقایسه دو فضای ذهنی با یکدیگر است. «افراشی» (۲۰۱۶) در کتاب خود، فضاهای ذهنی را شامل فضاهای زمانی، مکانی، حوزه‌ای و فرضی می‌داند که فضاهای ذهنی فرضی، در دو حالت غیرواقعی و غیرممکن و غیرواقعی ولی ممکن تعریف می‌گردد (افراشی، ۱۳۹۵: ۱۴۷). برای نمونه در عبارت «سال دیگر در آزمون شرکت خواهم نمود» می‌توان مخاطب را در زمانی به غیر از زمان کنونی که آن را تجربه می‌کند، تصور نموده و یا در عبارت «در آفریقا، مردم از بهداشت کافی برخوردار نیستند» فضاهای مکانی گوینده را تصویرسازی ذهنی نمود. در مثالی از آیات قرآن آمده است که کافر از خداوند می‌خواهد که «ای کاش به دنیا باز گردم تا عمل صالحی انجام دهم.»^(۳) فضای فرضی (آرزوگونه و خیالی) آیه، غیرواقعی و غیرممکن و از نوع «تأسف» است و در مقابل آیه «کسانی که ایمان آورده‌اند و کارهای شایسته انجام داده‌اند، به عدالت و انصاف پاداش دهد.»^(۴) در زمانی غیر از زمان کنونی بوده و علاوه بر فضای زمانی، در اشاره به زمان پاداش‌دهی آخری، به فضایی فرضی (غیرواقعی ولی ممکن) اشاره داشته و از نوع «وعده‌ای امیدبخش» می‌باشد.

باید متذکر شد که فضاهاها از طریق «گروه‌های فعلی و اسمی»، «ساخت‌های شرطی»، «گروه‌های قیدی» و «گروه‌های حرف اضافه» ایجاد می‌گردند (روشن، اردبیلی، ۱۳۹۹: ۱۶۸). که به فراخور آیات مطرح در پژوهش مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

1. Gilles Fauconnie

2. Mark Turner

ب- آمیختگی مفهومی

معناشناسی شناختی^۱ به رابطه میان تجربه، شناخت تجسم یافته و معنا پرداخته و کارکرد تجربه‌های دریافتی انسان از جهان خارج و محیط اطراف را در فرآیند معناسازی مورد بررسی قرار می‌دهد (گرجامی، آزاددل، ۱۳۹۷: ۲۰۷). مقوله آمیختگی مفهومی به عنوان یکی از عملکردهای نوین معناشناسی شناختی، و در چهارچوب تحلیلی از سوی فوکونیه و ترنر (۱۹۹۴-۱۹۹۵-۱۹۹۸م) معرفی گردیده‌است. در فضای آمیخته^۲، دروندادهای مبدأ^۳ و مقصد (فضاهای ذهنی)، جهت ساخت اطلاعاتی منسجم، در یکدیگر تلفیق می‌شوند (گیررتس، ۱۳۹۸: ۴۳۲-۴۳۱). فضای شناخته شده آغازین (فضای مرجع)، جهت تبیین فضای دوم که نوعاً ناشناخته و انتزاعی است، مورد استفاده قرار می‌گیرد. این فرافکنی و تناظر در صورتی که دارای ساختار یکسانی بوده و امکان ارتباطات قرینه ای بین دو فضا ممکن باشد، ایجاد می‌گردد. ساختار انتزاعی مشترکی که بین دو فضای درون داد صورت می‌گیرد، در فضای عام^۴ قرار می‌گیرد (رحیمی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۱۲).

۲. تحلیل کیفی مفهوم حسیب در قرآن

«حسیب» از ماده «حسب» بوده و در قرآن در نقش صفت الهی مورد استفاده قرار گرفته است (ابن منظور، ۱۴۰۴ق: ۳۱۰/۱). غالب مشتقات این ماده در قرآن، در معنای «شمارش و حسابرسی» (راغب‌اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۲۳۲؛ ابن‌سیده المرسی، بی‌تا/۲: ۴۹۳؛ مصطفوی، ۱۳۶۸: ۲۱۰) یا در مفهوم بسندگی و کفایت (حسینی‌زبیدی، بی‌تا/۱: ۱۴۹) بوده است. کاربرد سوم از این ماده در معنای اشراف، اطلاع، دقت به قصد طلب‌کردن و رسیدگی به امری است (مصطفوی، ۱۳۶۸: ۲۱۱).

طبق بررسی‌های صورت گرفته بر آیات قرآن در این پژوهش، صورت‌های فعلی ماده «حس-ب» ۴۷ مورد^(۴) در معنای «ظن و گمان» و در دو مورد در معنای «حساب»^(۵) به کار رفته است. قابل ملاحظه است که این متون از جنس واحدی نبوده و در بازتاب فضای ذهنی «محاسبه»، دارای نقش و حائز اهمیت‌اند. خداوند جهت هشدار به انسان و پرسش از محاسبات ذهنی او، از مشتقات «حسب» بهره می‌برد. غالب آیاتی که با استفهام انکاری (أَمْ حَسِبْتُمْ) آغاز می‌گردد، در جهت رد اعتقادات مشافهان است. در برخی آیات نیز پروردگار، محاسبه ذهنی بشر را در رویارویی با باورمندی در حوزه توحید: «أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ» (بلد/۷) و یا معاد: «أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ» (قیامه/۳) مورد پرسش قرار داده و درباره نحوه تعامل با زندگی و طرز نگرش او در حیات دنیوی متذکر می‌گردد. دو آیه از ماده «حسب» در شکل فعلی، در مفهوم

1. Cognitive Semantics
2. Blended space
3. Input space
4. Generic space

محاسبه در قیامت: «إِنْ تُبْذَوْا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوُا يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ» (بقره/۲۸۴) و «فَسَوْفَ يُحَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا» (انشقاق/۸) استفاده می‌نماید.

از صورت‌های اسمی ماده «ح س ب»، در قرآن ۱۱ مورد^(۶) در مفهوم «کفایت» و ۵۱ مورد در معنای شمارش و محاسبه بکار رفته است. آیات شامل مفهوم کفایت، حمایت قطعی پروردگار و قدرت و احاطه او را با مسائل انسان اعلام می‌دارد. این حمایت می‌تواند در برابر نیرنگ‌های دشمنان (انفال/۶۲) و یا آزار از جانب ایشان (زمر/۳۸) به رسول خدا(ص) و مؤمنین بوده (انفال/۶۴) باشد. سایر آیات (۵۱ مورد) نیز، در طیف معنایی «محاسبه و شمارش» کاربرد داشته است. برای نمونه آیاتی که با عبارت «بِغَيْرِ حِسَابٍ»، بازتاب عاطفه الهی به بندگان در پاداش‌دهی بوده و مؤمنان را از رزقی بی‌حساب در دنیا و آخرت بهره‌مند می‌نماید. اگرچه این معافیت از حساب، برای مشرکان نشانه خواری است.^(۷)

واژه «حسیب»، در قرآن کریم چهار بار تکرار شده است. این واژه در معنای صفت الهی، در مفهوم شمارنده و حسابرس در قیامت و جزادهنده (قرشی، ۱۳۷۱/۲: ۱۲۷)، آگاه و باخبر از همه مخلوقات، احصاء‌کننده همه چیز در عالم و کفایت‌کننده امر آدمی است (ابن‌بابویه، بی‌تا/۲: ۲۰۲). کاربرد این واژه برای انسان در آیه «أَقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا» (اسراء/۱۴) در معنای محاسبه‌گری انسان نسبت به اعمالش بوده است. علت کفایت انسان در حسابگری نفس خویش، ثبت و دریافت بدون نقص و زیادت اعمال و رعایت عدالت الهی است (طبرسی، ۱۳۷۲/۲: ۶۲۲). در سه آیه دیگر از کاربرد واژه «حسیب»^(۸) اشاره مستقیم به مقوله محاسبه‌گری الهی دارد.

مقوله معامله در فارسی به معنای داد و ستد، بازرگانی، تجارت و خرید و فروش، بده و بستان آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۱۱۰۳). مفهوم معامله در قرآن با واژه «تجارت» کاربرد دارد. واژه تجارت از ماده (تجر) به معنای خرید و فروش بوده (ابن‌منظور، ۱۴۱۴/۴: ۸۹؛ حسینی‌زیبیدی، ۱۴۱۴/۶: ۱۲۷) البته در نگاه لغویان، طلب اصلی در معامله، سود است؛ حال این معامله، خرید باشد یا فروش. معامله مورد نظر خداوند در قرآن، همان سود معنوی است (راغب‌اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۱۶۴؛ مصطفوی، ۱۳۶۸: ۳۸۰/۱). این مفهوم به قدری برای بشر روشن و با سابقه تاریخی بوده که برخی لغویان آن را واژه‌ای معروف و بدون نیاز به توضیح دانسته‌اند (ابن‌فارس، ۱۴۰۴/۱: ۳۴۱). همچنین واژگانی چون «بیع» در معنای دادن جنس و اخذ قیمت و «شراء» به مفهوم دادن قیمت و گرفتن جنس (راغب‌اصفهانی، ۱۴۱۲: ۱۵۵) مورد کاربرد قرآن بوده است. استعمال واژگان «خسر» در معنای نقصان (فراهیدی، ۱۴۱۰/۴: ۱۹۵) و کم‌شدن و از بین رفتن مال (قرشی، ۱۳۷۱/۲: ۲۴۲)، «ربح» در مفهوم سود (ابن‌منظور، ۱۴۱۴/۲: ۴۲۲) و «اجر» در معنای جزای عمل (طریحی، ۱۳۷۵/۳: ۱۹۹) نیز تداعی مفهوم داد و ستد در قرآن می‌باشد که ممکن است در معاملات میان انسان‌ها و یا در رابطه با پروردگار طرح گردد.

در کاربردهای قرآنی از واژه «حسیب»، معنای محافظ، محاسب و مجزی بودن قابل استنباط است. خداوند در آیه شریفه «الَّذِينَ يَلْعَنُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا» (احزاب/۳۹) عنوان می‌دارد که "اللَّهُ" حافظ اعمال و حسابگر و جزادهندهٔ ایشار و فداکاری پیامبران و نیز کیفردهندهٔ سخنان ناموزون و یاوه‌سرایی دشمنان است؛ (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ / ۱۷: ۳۳۰) از این‌رو در مقام تبلیغ رسالت از غیرخدا ترسی ندارند و این حالت خشیت، تمامی حرکات و سکنات و اقوال ایشان را شامل می‌شود (طباطبائی، ۱۴۱۷/۱۶: ۳۲۴). این آیه دارای بار عاطفی و ایجاد دلگرمی برای رهبران الهی بوده و به ایشان وعدهٔ پاداش‌دهی به زحمات و رنج‌های رسالت می‌دهد که این معنا از همنشینی واژه «خشیت» با «حسیب بودن» الهی قابل استنباط است.

از دیگر معانی قابل استنباط از معنای «حسیب» مفهوم اطلاع و احصاء می‌باشد. در آیه «فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا» (نساء/۶) خداوند دربارهٔ دقت در امور مالی یتیمان سفارش و تأکید نموده و در پایان، خود را محاسبه‌گر معرفی می‌نماید. این بدان معناست که نه تنها پروردگار عالم به تمام جزئیات جهان آگاه بوده و چیزی از او مخفی نمی‌ماند بلکه انسان نیز باید به روز پاسخگویی در قیامت، دربارهٔ مسائل یتیمان تأمل نماید؛ لذا بدین شکل هشدار خود را اعلام می‌نماید. برخی آیات بازتاب عاطفهٔ الهی نسبت به بندگان و حاوی بشارت و امید به ایشان است؛ بدین معنا که حسیب بودن الهی تنها همراه با فحوای هشدار و تهدید نبوده و برای مؤمنین و بندگان محبوب الهی، امیدآفرین است. در آیه «وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوها إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا» (نساء/۸۶)^(۹) در توصیه به یک عمل نیکو (تحیت مؤمنین به یکدیگر)، خود را محاسبه‌گر اعمال کوچک خیر بندگان معرفی می‌نماید. به بیان دیگر علاوه بر محاسب و محصی بودن، مکفی بودن نیز از آیات فوق قابل استنباط است. این کفایت علاوه بر شهود بر اعمال بندگان، بر حسابرسی و جزادهی نیز دلالت دارد: «أَقْرَأَ كِتَابَكَ كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا» (اسراء/۱۴) اگرچه در این آیه واژه «کفی» و «حسیب» همنشینی اشتدادی دارند، با این وجود، این معنا در آیه «وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيْدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ» (انفال/۶۲) نیز بدون حضور واژه «کفی» قابل استنباط است. کفایت در این آیه حاوی معنای نگرهبانی نیز می‌باشد؛ مانند اینکه در آیه «الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ» (آل عمران/۱۷۳) نیز کفایت الهی بر وکالت او بر بندگان اعلام می‌گردد.

علاوه بر کاربردهای ماده (ح س ب) در قرآن، استعمال واژگانی چون «کتاب» و «میزان» در قرآن با مفهوم ثبت اعمال و محاسبه آن مدنظر پژوهش قرار گرفته است. همچنین تذکر بر تجسم اعمال در آیاتی چون «يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَلُهُمْ» (زلزال/۶) نیز بازتاب همین مفهوم می‌باشد است.

۳. فضاهای ذهنی و آمیختگی مفهومی حاصل از آیات حسابگری خداوند پیش زمینه‌های ذهنی به عنوان زیربنایی استوار در اندیشه آدمی، سبب آغاز فرآیند ادراکی در وی می‌گردد. معماری فضاهای ذهنی در آیات، از طریق ترکیب مؤلفه‌های موجود در هر یک از فضاها، نتیجه و خروجی جدیدی را ارائه می‌نماید که در موضوع حسابگری خداوند در عناوین ذیل قابل طرح می‌باشد:

۲-۱. محاسبه و سنجش در قیامت

اثبات سنجش اعمال انسان و کیفیت آن از موضوعات مهمی است که به صورت مکرر و متنوع در آیات قرآن مورد اشاره قرار گرفته است. خداوند در فضا سازی ذهنی از محاسبه اعمال آدمی، تجربه‌های اقتصادی انسان در عالم واقع را به عنوان ذهنیت پایه قرار داده و عمل «سنجش» را فرآیندی دقیق برمی‌شمارد. طبق تجربه تاریخی بشر در تجارت، وجود ترازو و میزان برای سنجش، و کتابت جهت ثبت دقیق، از ضروریات معامله بوده است. ازین رو از همین تجربه در قرآن در القای مقوله سنجش و محاسبه اعمال انسانی بهره گرفته شده است. مفسران، آیه «وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ» (انبیاء/۴۷)^(۱۰) را تمثیلی در مبالغه بر دقت در محاسبه اعمال دانسته‌اند (اندلسی، ۱۴۲۰/۷: ۴۳۵). این آیه در حقیقت علاوه بر اعلام قطعیت سنجش در قیامت، آن را فرآیندی مستقیم و بدون خلاف عرضه داشته است (فخررازی، ۱۴۲۰/۲۲: ۱۴۸-۱۴۹) ضمیر مستتر «نحن» در فعل «نَضَعُ» به عنوان عنصر این معماری، همان صفت فعل پروردگار در صحنه رستاخیز است «(حسینی همدانی، ۱۴۰۴/۱۱: ۵۳) که در فضای زمانی «لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ» و عدالت گونه «فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا»، به وقوع می‌پیوندد. مثقال به معنای هر وسیله‌ای است که با آن وزن-ها را می‌سنجند (طباطبائی، ۱۴۱۷/۲۰: ۳۴۳). «موازين» در انتزاع ذهن آدمی، جهت مبادله، تجارت و صحت سنجی معامله است و «خردل» گیاهی است که دانه ریزی دارد و از زمان‌های بسیار قدیم در مصارف غذایی و دارویی مورد استفاده قرار می‌گرفت. در عین ریز بودن، از تندی مزه و گرمی فراوان در طبع برخوردار است و در تمثیل چیزی، به کوچکی و حقارت مورد استفاده قرار می‌گیرد. اینکه فضا سازی ذهنی در این آیه به چه شکلی صورت می‌گیرد از آنجاست که در زبان شناسی شناختی، تعبیر «وَأِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا» تعبیری ذهنی است که جهت درک آن، ابتدا باید مختصات از دو حوزه متفاوت در یکدیگر ادغام گردد. ارائه این مفهوم در آیه، به شکل زبانی و کلامی رخ داده، اما مقدمه آن در ذهن به شکل حقیقتی عقلی صورت پذیرفته است. ذهن برای تبیین این مفهوم از الگوی تلفیقی در چهار فضای ذهنی بهره جسته و صفت «خرد و حقیر بودن دانه خردل» برای «اعمال» مورد استفاده قرار گرفته است، تا نهایت عدالت و دقت الهی را بر سنجش اعمال آدمی اعلام نماید؛ در حالی که این صفت، ویژه آن گیاه است. در فضا سازی ذهنی موجود در آیه، از «دانه خردل» و «اعمال» به عنوان دو فضای درونداد می‌توان

نام برد که هریک دارای ویژگی‌ها و عناصر مستقلی بوده و در فضای آمیخته، عنصر «کوچک و ناچیز بودن» از فضای درونداد اول با عنصر «اعمال» از فضای درونداد دوم، به فضای جدیدی آمیخته می‌گردد که حاصل تلفیق این دو فضا است. در عبارت «وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا» قرآن یک شرط فرضی مطرح نموده که در سیاق با عبارت «كَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ»، بر این فضاسازی ذهنی، مهر تایید می‌نهد. عبارت کلیشه‌ای «حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ» تنها به این دانه گیاه اشاره دارد و صحتی از کم وزنی و تندی آن نیست؛ حال آنکه کاربست آن برای اعمال آدمی در هنگام سنجش، کوچک، ناچیز و در عین حال اثرگذار بودن آن را به زیبایی در ذهن تداعی می‌نماید. این مفاهیم در فضای آمیخته، القاء کننده وزن داشتن اعمال به ظاهر خرد و جزئی، در پرونده انسان و نهایت دقت میزان در اندازه‌گیری است؛ یعنی اعمال خرد آدمی شامل نیت خیری که هرگز به مرحله فعلیت نرسیده و یا گناهان صغیره، در ذات خود دارای نور و یا ظلمت است. بنابراین استفاده از عبارت «وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ مَنْ أَعْمَلٍ» هرگز کارایی و ظرافت عبارت «حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ» را نخواهد داشت. به بیان دیگر فضای آمیخته ی عمل کوچک‌تر از دانه خردل، در ذهن دریافتگر متن، این معنا را پایدار می‌سازد که ترازوی قسط در روز حساب که خود فضایی فرضی از جنس زمان است، از دقت بالایی برخوردار بوده و عمل خرد و ناچیز را نیز در وزن‌کشی به حساب می‌آورد و سیستم ثبت کردار و رفتار انسان، بسیار امانتدارانه عمل نموده و در آن فراموشی، نقصان و زیادت وجود ندارد. این فضای تخیلی - تلفیقی، در صورت تحقق، هشدار بر مراقبت آدمی از اعمال و نیت خود است. قرآن در جهت ثبوت این ذهنیت، در آیات دیگری نیز بر این آمیختگی و نوزایی معنایی تاکید نموده و سکانس‌هایی از فضاسازی «حسرت و تعجب»،^(۱۱) تجسم اعمال و گریزناپذیری انسان از آن را در محاسبه و سنجش به تصویر می‌کشد. برای نمونه در آیات: «يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَلُهُمْ» فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ» (زلزال/۸-۶)، خداوند دقت در محاسبه و سنجش و تجسم اعمال را با چیزی متفاوت‌تر از دانه خردل صورت داده است. «ذره» همان دانه‌های ریز غباری است که تنها در شعاع آفتاب قابل مشاهده است و تاکید بر تجسم اعمال دارد (مکارم شیرازی، ۱۴۲۱/ ۲۰: ۳۸۰). طبق نظر تفاسیر، انسان به مراقبت از اندیشه و نیت، لمس، اشاره و کلام و عمل سفارش شده تا در تمام عرصه‌های کوچک و یا پنهان وجود خویش، رضایت الهی را مدنظر قرار دهد (فضل الله، ۱۴۱۹/ ۲۴: ۳۷۶). مقدمه شکل گرفته در ذهن، همان تلفیقی را که در آیه ۴۷ سوره انبیاء ایجاد نموده است، در القای مفهومی دیگر، به کار می‌بندد. طبق واژگان فضا‌ساز فعلی (لِيُرَوْا و يَرَهُ)، الگوی تلفیقی در چهارفضای ذهنی، از «دیده شدن» به عنوان صفت برجسته بهره می‌برد. صفت بارز در «ذره» یا همان غبار، ریز بودن و سخت دیده شدن آن است و سخنی از بی وزنی و یا بی-اثر بودن آن نیست. اما ذهن، یک حقیقت را با تمام ویژگی‌های آن با مفهوم درونداد دوم پیوند داده و آمیخته می‌نماید. به بیان دیگر چیزی که به سختی دیده می‌شود، از جهت وزنی نیز، قدری

ندارد. در این آمیزه، تاکید بر دیده شدن، نشان از آن دارد که اعمال مانند ذره ی غیرقابل مشاهده، کاملاً تجسم بیرونی داشته و برای فرد در قیامت حاضر و دیدنی می‌گردد. ^(۱۲) نکته حائز اهمیت آنکه عباراتی چون «فمن يعمل مثقال عمل خیرا یره» و یا «فمن يعمل مثقال خردل خیرا یره» هرگز نمی‌تواند جایگزین فضا ساز قیدی «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ» باشد. این نگاشت و در نهایت آمیختگی معنادار از فضای درونداد اول به فضای درونداد دوم، باتوجه به شاکله مخاطب، مبنای اعتقاد و باورمندی او و وضعیت اعمالش، می‌تواند عبارتی امیدآفرین بوده و یا در فرد احساس خطر نسبت به سرنوشت ابدی او ایجاد نماید.

در نمونه دیگری از آیات: «فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا» و «يُنْقَلَبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا» و «فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا» (انشقاق/ ۱۱-۷) اعطای کتاب به دست راست، یک علامت است (طبرسی، ۱۳۷۲/ ۱۰: ۶۹۹؛ نجوانی، ۱۹۹۹/ ۲: ۴۹۶) و دال بر آسان‌حسابی، الحاق به بهشتیان و دادن کتاب از پشت سر حکم بر هلاکت اوست (طباطبائی، ۱۴۱۷/ ۲۰: ۲۴۳؛ سبزواری، ۱۴۰۶/ ۷: ۳۴۰؛ مغنیه، ۱۴۲۴/ ۷: ۵۴۰؛ زمخشری، ۱۴۰۷/ ۷: ۵۴۰). حسابرسی آسان می‌تواند شامل محاسبه‌ای بدون مناقشه و اعتراض (حائری‌تهرانی، ۱۳۷۷/ ۱۲: ۱۰۳) و یا چشم‌پوشی پروردگار از گناهان او باشد (آلوسی، ۱۴۱۸/ ۱۵: ۲۸۹). کتاب دادن در آیه فوق، مجاز از «أُوتِيَ كِتَابَ عَمَلِهِ» است. طبق تفاسیر میزان حسنات در سمت راست عرش و در طرف بهشت و میزان سیئات در سمت چپ عرش و در طرف جهنم قرار دارد (همان: ۴۴۸)؛ همچنین دادن کتاب به دست چپ یا از پشت، ممکن است به این دلیل باشد که دست راستش یا در قلیش فرو رفته و از پشتش خارج شده (طیب، ۱۳۷۸/ ۱۴: ۵۲؛ ابن‌جزی، ۱۴۱۶/ ۲: ۴۶۵) یا به گردنش آویخته و دست چپش نیز از پشت بسته باشد (آلوسی، ۱۴۱۸/ ۱۵: ۲۸۹؛ طبرسی، ۱۳۷۲/ ۱۰: ۷۰۰؛ فیض‌کاشانی، ۱۴۱۸/ ۲: ۱۴۲۳). اصحاب یمین در صورت انسانی ظاهر می‌شوند و کتاب نفس خود را با عقل راستشان دریافت می‌نمایند و دادن نامه از پشت سر به جهت روح حیوانی انسان است؛ زیرا جهت وجه انسان به سوی حقیقت و خلاف آن به سوی ظلمات و در صور حیوانات است (ابن‌عربی، ۱۴۲۲/ ۲: ۴۱۷). همان‌طور که از آیات و تفاسیر قابل استنباط است، خداوند مفهوم شقاوت و سعادت آدمی را از طریق جهت‌گذاری، تعیین می‌نماید. به بیانی دیگر چپ و راست مفهوم تعبیه شده‌ای در ذهن و تجربه روانی بشر است که قرآن از آن در تبیین فرآیند سنجش بهره می‌برد. کاربست چپ و راست و یا پشت سر و آمیختگی آن با مفهوم سعادت و شقاوت ریشه در تمثیلی معروف میان عرب عصر نزول دارد. هنگامی که پرنده‌ای از سمت راست فردی پرواز و یا حرکت می‌نمود، آن را به فالی خیر و نیک گرفته (تفال) و اگر از سمت چپ و پشت به پرواز در می‌آمد، آن را به بدی (تطیر) تعبیر می‌نمودند (زمخشری، ۱۴۰۷/ ۲: ۶۵۳؛ طوسی، بی‌تا: ۴۵۷/ ۶: ۱۴۰۸؛ گنابادی، ۱۴۰۸/ ۸: ۲۴۳؛ سبزواری، ۱۴۱۹/ ۴: ۲۷۶). آمیختگی در آیات فوق از طریق فضا ساز «بِیَمِينِهِ» و «وَرَاءَ ظَهْرِهِ» ایجاد می‌گردد. اگر چه در آیاتی چون «فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَؤُلَاءِ أَقْرَبُوا كِتَابِيهِ» و «أَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ

۱۰۳ صورت‌بندی‌های نحوی و ذهنیت کاربر زبان بر اساس زبان‌شناسی صورت‌گرا، گشتار جایگزینی «اذا» فجائیة به جای «فاء» جزء در آغاز فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَّةً» (حاقه/۱۹ - ۲۵) نیز با دو دسته از انسان‌ها روبرو هستیم که کیفیت سنجش (آسان حسابی و سخت حسابی) ایشان از طریق اینکه نامه عمل از چه جهتی به ایشان عطا می‌گردد، مشخص می‌شود. همچنین در آیاتی از سوره واقعه، حس رضایت و تقدیر الهی از اصحاب یمین و بیان تصویری از سعادت ایشان: «وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ * فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ» (واقعه/۹۰-۹۲) و «عُرْبًا أْتَرَأْبًا * لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ» (واقعه/۳۷-۳۸) و نیز شوربختی، شقاوت و تحقیر اصحاب شمال در آیات: «وَأَصْحَابُ الشَّامِلِ مَا أَصْحَابُ الشَّامِلِ * فِي سَمُومٍ وَ حَمِيمٍ * وَ ظِلٍّ مِّنْ يَحْمُومٍ * لَّا بَارِدٍ وَ لَا كَرِيمٍ» بیان گردیده است. اینکه این کاربرد در آیات قرآن در انتساب نتیجه سنجش و محاسبه اعمال چگونه مورد استفاده قرار گرفته است، می‌توان در کتب لغت و تمثیل عرب یافت. اگرچه پژوهش پیش رو درصدد بررسی کامل چراجویی و مداخل ورود این مفاهیم به محاوره عرب و نیز آیات قرآن نمی‌باشد، اما به اجمال می‌توان دریافت که واژه «یمین» در معنای یمین و برکت (فراهدی، ۱۴۱۰: ۸/ ۳۸۶) بوده و حتی در روایات^(۱۳) نیز هردو دست خداوند، به کنایه از خیر محض بودن، یمین دانسته شده است (ابن بابویه، ۱۴۱۳/ ۳: ۳۸۱). از این رو پرواز پرنده و یا رم کردن حیوانات به جانب راست، تغال به خیر و نیکی است. سمت راست ملکوت اعلی، مکانی برای ارواح نورانی و بهشت پاکان و سمت چپ، ملکوت اصحاب مشائم دانسته شده است.

از نگاه معناشناسی شناختی، دادن کتاب از سمت راست، یک تعبیر ذهنی است و از الگوی تلفیقی چهار فضایی بهره می‌برد. حرکت موجودی از سمت راست، در ذهن بشر کارکردی مثبت، پربرکت و سرشار از سعادت دارد. همچنین خیر و برکت را در کاری می‌داند که با دست راست انجام می‌پذیرد. این تجربه روانی به مانند آن تمثیل است که «از هر دستی بدهی از همان دست باز می‌گیری». از این رو کتاب اعمال نیک، در یک آمیختگی مفهومی، کارکرد دست راست را خواهد داشت. کارهای مفید و مهم غالب نوع بشر توسط دست راست صورت می‌گیرد. اینکه این دست دارای چه ویژگی‌های دیگری می‌باشد، در اینجا مدنظر نیست. اما ذهن انسان، در هنگام آمیختگی، همان بُعد سعادت و برکت را به نامه اعمال فرد نگاشت داده و کاملاً این دو مفهوم را با یکدیگر تلفیق می‌نماید. عناصر «میمنت سمت راست، دست راست، برکت، سعادت» از فضای درونداد اول با فضای درونداد دوم و شامل عناصری چون «سنجش، اعطای نامه اعمال از سمت راست، تکریم، بهشت و سعادت اخروی» در فضای آمیخته، تلفیق می‌گردد. کاربرد بلاغی این اسناد آن است که میمونی و مبارکی سمت راست به نامه عملی که از سمت راست داده می‌شود، تسری پیدا می‌نماید. ذهن بر طبق ماهیت استعاره پندار خود ابتدا از قلمرو حسی، عنصر مکانی و جهتی سمت راست را انتخاب نموده و به ایجاد نگاشت به قلمرو دوم که انتزاع ذهنی است، اقدام می‌نماید. در نهایت در فضای آمیخته حسی - انتزاعی، مفهوم به مخاطب انتقال می‌یابد. ازین رو در آیات شریفه مختلف قرآن که سخن از اصحاب یمین، دادن کتاب از سمت راست می‌باشد،

مخاطب به راحتی ترکیب ذهنی سعادت و میمنت را برای نامه اعمال می‌پذیرد. کاربست قرآن از این فضای ذهنی برای درک مفاهیم ماوراءالطبیعه، بسیار مفید بوده و ذهن انتزاعی بشر را در این مساله با خود همراه و موافق می‌سازد. این فرآیند برای سمت چپ و پشت سر نیز قابل صدق است؛ بدین صورت که «شومی سمت چپ، دست چپ، پشت سر، شقاوت، تیره بختی و نامیمونی» از فضای درونداد اول با عناصر «سنجش، اعطای نامه اعمال از سمت چپ، تحقیر، عذاب، جهنم و هلاکت اخروی» از فضای درونداد دوم به فضای آمیخته، ترکیب می‌گردد. نکته قابل توجه آنکه تمام این نگاشت‌ها، در ذهن رخ داده و هیچ جایجایی و اثرگانی در قسمت زبانی رخ نمی‌دهد. در فضای آمیخته دو فضا ساز اسمی «بیمینه» و «وراء ظهره» با سعادت و شقاوت آمیخته شده است و در ذهن انسان میان آن انفکاک و جدایی وجود ندارد.

یکی دیگر از موارد قابل توجه در آیات فوق، استفاده از لفظ کتاب برای نامه اعمال است. کتاب و کتابت جهت ثبت و حفظ و رعایت دقت و منع از فراموشی صورت می‌پذیرد. این مفهوم برای اعمال انسان تداعی کننده نهایت دقت و ثبت نامه اعمال است. در آیه «وَكُلُّ إِنْسَانٍ لِّزَمَانِهِ طَائِرَةٌ فِي عُنُقِهِ وَ نُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا» ﴿اقرأ کتابک کفی بنفسک الیوم علیک حسیباً﴾ (اسراء/۱۴-۱۳)^(۱۴) یکی از مواردی است که علاوه بر تصویرسازی ذهنی از سنجش، کیفیت آن را نیز مشخص می‌نماید. به هر حیوان در حال حرکت، «طائر» گفته می‌شود که می‌توان میمنت، نحوست و حسن عاقبت و یا سوء آن را بر وی اطلاق نمود (طباطبائی، ۱۴۱۷/ ۱۳: ۵۳). واژه «منشوراً» نیز کنایه از سرعت اطلاع آدمی از جمیع محتویات کتاب و اعمال او، قبل از مطالعه آن است (ابن عاشور، بی‌تا/۱۴: ۳۹) در ادامه آیه اینکه انسان، حسیب است، بازتاب این معناست که او، خود بر ثواب طاعت و عقاب معصیت خویش حاکم است و این قضاوت و در مسیر سنجش او صورت می‌گیرد. نکته جذاب این عبارت آن است که در قضاوت و سنجش، یک قاضی، باید از گواهان و شاهدان و نیز هر ابزاری که به تایید یا نفی آن عمل منجر می‌شود، بهره گیرد. ضمن اینکه قضاوت کننده باید مطمئن شود که گواهان از صداقت کافی برخوردار بوده و ابزارها در ارائه استدلال دچار نقص و یا اشکال نبوده باشند. اینکه انسان خود قاضی، شاهد و مرتکب عمل خیر و یا شر است، می‌تواند اتقان قضاوت را به نهایت برساند. او نمی‌تواند منکر چیزی باشد که خود بر آن شاهد بوده و آن را منکر گردد. واژه فضا ساز «کفی» برای حسیب بودن در این آیات، فضا ساز وعده‌ای در زمان آینده است. «کُلُّ إِنْسَانٍ» به عنوان عنصر، بر عمومیت افراد در مقوله سنجش تاکید می‌نماید. صورت ماضی فعل فضا ساز «الزَّمَّاهُ»، بر مساله ملازمت اعمال انسان قبل از آغاز سنجش دلالت دارد. برخی مفسران در اطلاق معنای کلمه طائر بر اعمال انسان آن را چون پرندگانی در سمت راست و چپ انسان دانسته و دلیل این تشبیه را عدم اختیار یک پرنده به جهت طوقی که به گردن او آویخته و گردنش به هر سمتی کشیده شود، دانسته‌اند (طوسی، بی‌تا/ ۶: ۴۵۶؛ قرشی، ۱۳۷۱/ ۶: ۴۵). برخی نیز آن را استعاره از صحیفه اعمال

۱۰۵ صورت‌بندی‌های نحوی و ذهنیت کاربر زبان بر اساس زبان‌شناسی صورت‌گرا، گشتار جایگزینی «إِذَا» فجائیة به جای «فَاء» جزء در آغاز آدمی بر شمرده (مکارم شیرازی، ۱۴۳۱/ ۸: ۴۱۹). طبق تفاسیر، طائر ممکن است حاکی از استحقاق (ابن‌ادریس، ۱۴۰۹/ ۲: ۶۴)، الزام (نووی، ۱۴۱۷/ ۱: ۶۱۹)، و کنایه از وجوب و کمال پیوند اعمال با آدمی باشد (ابن‌عاشور، بی‌تا/ ۱۴: ۳۸؛ ملاحویش، ۱۳۸۲/ ۲: ۴۵۶؛ فضل‌الله، ۱۴۱۹/ ۱۴: ۵۸).

کاربست قرآن از «طائر» در سیاق با عبارت «فِي عُنُقِهِ»، توانسته تصویرساز الزام و الحاق انسان با نامه اعمالش باشد. حتی در محاورات عربی نیز از تمثیل «الموت فی الرقاب» استفاده می‌شود (زمخشری، ۱۴۰۷/ ۲: ۶۵۳؛ زحیلی، ۱۵/ ۱۴۱۸: ۱۵) و اگر عملی از دست، پا و زبان صادر گردد، دین و مسؤولیت را بر گردن صاحبش می‌دانند (مصطفوی، ۱۳۶۰/ ۱۳: ۱۶۴). این آمیزه مفهومی به این شکل اتفاق می‌افتد که در فضای حسی- تجربی، گردن به عنوان یکی از اعضای رئیسه بوده و برخلاف دست و پا امکان تفکیک آن از بدن، در زمان حیات وجود ندارد. این تصور، در فضای ذهنی- انتزاعی درونداد دوم که تعلق انسان به سعادت و شقاوت حاصل از نامه عمل می‌باشد، ایجاد می‌گردد. در فضای تجربی انسان، از ملحقات گردن می‌توان به گردن‌بند یا زینتی در گریبان، اشاره نمود. اگر در گردن او زینتی ارزشمندی باشد، مایه مباهات و افتخار وی بوده و از او جدایی ناپذیر است؛ بنابراین گردن می‌تواند کنایه از پذیرش مسؤولیت نیز باشد. این تجسیم و تصویرسازی معانی و ابراز آن به اشکال حسی، اثر عمیقی بر نفس داشته و خیال بشر را در الحاق به این طائر و ملازمت با عمل، تحت تأثیر قرار می‌دهد.

۲-۲. تجارت و معامله میان انسان با خداوند

تصریح و تلویح آیات قرآن، به رویارویی انسان در معامله با پروردگار و انتخاب هدایت و ضلالت، از دیگر آمیزه‌های مفهومی رقم خورده در قرآن می‌باشد که ابعاد مختلف این موضوع را در ذهن مخاطب، ثابت و مقرر می‌نماید. قرآن کریم در آیه شانزدهم سوره بقره: «وَأُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَحَتِ تِجَارَتُهُمْ وَ مَا كَانُوا مُهْتَدِينَ» (بقره/ ۱۶)،^(۱۵) با به رسمیت شناختن اصل تجارت انسان در زندگی، از تعبیر کسب و معامله استفاده و در توصیف منافقان (طباطبائی، ۱۴۱۷/ ۵۰)، ایشان را خریدار ضلالت و طبقات آتش می‌داند (بحرانی، ۱۴۱۶/ ۱: ۱۴۶). مجاز به کار رفته در عبارت «فَمَا رَبَحَتِ تِجَارَتُهُمْ» از نوع مجاز به اسناد است (زمخشری، ۱۴۰۷/ ۷۰: ۱/ ابن‌جوزی، ۱۴۲۲/ ۱: ۳۶)، زیرا تجارت، خود سود نمی‌کند، بلکه در ظرف تجارت (فی تجارتهم) است که سود و زیان اتفاق می‌افتد. عبارت «وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ» نیز کنایه‌ای بر خُسران کافران و در جهت تَجْهیل و تَسْفیه ایشان است. همان‌طور که در آیه گذشته «اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ» (بقره/ ۱۵) نیز بر این مساله تاکید می‌نماید (آلوسی، ۱۴۱۵/ ۱: ۱۶۱) طبق آیه، آنچه تاجران در معاملات خود مطالبه می‌کنند دو چیز است: امنیت سرمایه و سود. این افراد هر دو مطلوب را از دست داده‌اند، زیرا اصلی‌ترین نقد ایشان هدایت بوده است، اما از آنجا که جز گمراهی چیزی به دست نیاوردند، سودآور توصیف نشدند؛ حتی اگر به آنچه از اغراض دنیوی در نظر داشته‌اند، رسیده باشند (زمخشری، ۱۴۰۷/ ۱: ۷۲). طبق آیات گذشته، منافقان پذیرش ایمان را از نشانه‌های سفاقت آدمی دانسته و در خلوت با

شیاطین، به مؤمنین ریشخند می‌زنند.^(۱۶) در نگاه ایشان، رونق زندگی دنیوی، حتی به شکل فساد، عین سود و عقلانیت است.

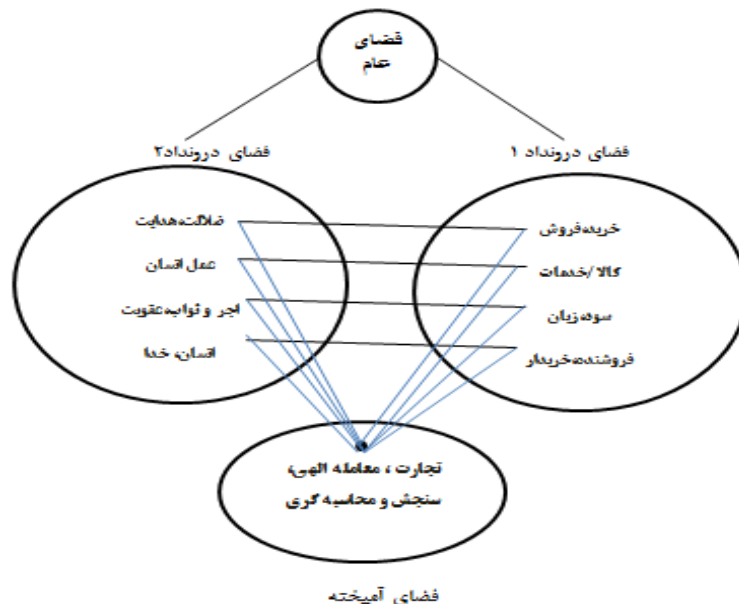
منافقان با اسم اشاره «أُولَئِكَ» از عناصر اصلی و مخاطب آیه می‌باشند. فعل «اَشْتَرَوْا» به عنوان فضا ساز^۱، زمینه حرکت از فضای ذهنی واقعی و پایه (خرید و فروش دنیوی) را به فضای ذهنی دوم فراهم می‌سازد. این واژه در میان عرب به معنای مبادله کردن کاربرد دارد، بدین معنا که عرب کسی را که چیزی را بر چیز دیگر ترجیح می‌دهد، خریدار و یا فروشنده می‌داند (ابن جوزی، ۱۴۲۲: ۱/ ۳۵).

فضای درونداد اول، سخن از خرید و فروش کالا و یا ارائه خدماتی است که در امر تجارت به عنوان راهبرد اصلی محسوب می‌گردد. کسب سود و زیان به عنوان غایت این تجارت بوده و فروشنده و خریدار در طرفین این معامله حضور دارند. فضای درونداد دوم شامل مفاهیمی از دین است که در ارتباط انسان با خود، اعمالش و پروردگار مطرح می‌گردد. به بیان دیگر قلمرو مبدأ، تجارت و قلمرو مقصد، غایت و بُعد ماورائی زندگی است. در فضای درونداد اول، معامله، کالا، خرید و فروش، سود و زیان مطرح است که کاملاً بعدی محسوس و مادی دارد و مخاطب با این فضا کاملاً آشناست. اما در فضای درونداد دوم که شامل ایمان و نفاق، عمل انسان، سعادت و ضلالت می‌باشد، با مفاهیم غیرمادی روبروست. مخاطب در ذهن، با عبارت «اَشْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى»، خریداری ضلالت را به جای هدایت به مانند معامله‌ای که خود بارها در زندگی دنیوی صورت داده، ترکیب نموده است. آیه حتی به ذهن مخاطب اجازه تصور ذهنی ملزومات خرید و فروش را که شامل نتیجه (سود/زیان) معامله است، نداده و در ادامه به صراحت بر زیان این معامله تاکید دارد. طبق آیه، از آنجایی که کافران در ابتدا ایمان آورده و سپس دوباره تمایل به کفر داشته‌اند، این مبادله کفر و ایمان، برای ایشان تداعی نوعی تجارت است. فضا ساز دوم فعل «رَبَّحْتَ» است که در ادامه جمله اول، تأکید مجددی بر نتیجه معامله می‌نماید. این نگاشت در مقوله خرید ضلالت به جای هدایت، نتیجه ذهنی متقابلی را سبب می‌گردد که «سودمندی از آن کسی است که هدایت را به جای ضلالت بخرد»، گویی که انسان در بازاری قرار گرفته و مجبور به خرید سعادت یا ضلالت است و در عین اختیار انتخاب، نمی‌تواند از این تجارت سرباز زند. ازین رو، آیه با کمک عناصری که در فضای فراگیر میان دو درونداد به شکل مشترک وجود دارند، سبب ترکیب اجزای متناظر آن در آیه می‌گردد.

نتیجه کاربست این آمیختگی مفهومی با برآیندی که بر بسط «فضاهای ذهنی» مقوله تجارت میان انسان و پروردگار صورت می‌دهد، ایجاد تصویری عمیق و معنادار در اعتقاد مخاطب و تحولی در سبک زندگی اوست. انسان موجودی است که در همه حال مساله سود و زیان برای

او در اولویت است. در دایره هستی‌شناسی فرد مؤمن، ورود او به دنیا، تنها یک بار اتفاق افتاده و اینکه در چه خانواده و محیط اجتماعی، مذهب یا دینی قرار بگیرد، تا حدود زیادی از عهده او خارج است، در حالیکه آنچه در عالم آخرت نصیب او خواهد شد، کاملاً براساس استحقاق اوست. در این نگاه، دنیا تجارت‌خانه‌ای است که در قبال گذر عمر خود، باید چیزی نصیب او گردد که او را راضی نماید. آیات قرآن نیز انسان را به شکل گریزناپذیری در مسیر سنجشی قرار خواهد داد که بنا و پایه سعادتمندی در آن، تقویت نیروهای ایمانی و بالابردن قدرت انتزاعی او در باور به پروردگار و وقوع معاد است. طبق شکل ۱، فضای ذهنی تجارت، به عنوان فضای پایه، آمیختگی مفهومی را با مقوله معامله انسان با پروردگار ایجاد نموده و هریک از لوازم و مواد آن، به مفهومی فوق ماده و از جنس ماورائی، نگاشت یافته است.

شکل ۱: نگاشت مفهومی تجارت انسانی و معامله

الهی معجزه این کاربست، نقش بسیار مهمی در انتقال مفاهیم مرتبط با این موضوع داشته و فضاهای ذهنی کافران و نیز مؤمنان را ترمیم یا اصلاح می‌نماید. شکل ۲، نتیجه صورت گرفته از آمیختگی مفهومی حاصل از آیه شانزدهم سوره بقره است. مؤمن، وعده‌های الهی را عین حقیقت شمرده و با رعایت تقوا و انجام عمل صالح، معامله‌ای پرسود نموده و در قبال تحمل امتحانات، ابتلائات و پذیرش رنج طاعت و پرهیز معصیت در طول عمر فناپذیر، سعادت بی‌پایان و لذتی بی‌نهایت را نصیب خویش می‌نماید. نحوه نگرش انسان مؤمن بر تعامل او با دنیا اثر گذارده و ضمن بهره‌مندی از موهبات مادی و معنوی، سبک زندگی خود را بر مدار دین تعریف می‌نماید.

شکل ۲: فضاهای ذهنی ایجاد شده در انسان مؤمن به خدا و قیامت

وقوع قیامت/وجود بهشت و جهنم → خداوند صادق الوعد است → خداوند وجود دارد

تنظیم زندگی بر اساس ایمان → معامله با خداوند پرسود است → بهشت و جهنم ابدی است →

۲-۳. سودبری در معامله با خداوند

در فضای ذهنی انسان، سود و زیان، علاوه بر حوزه محاسبه‌گری او در تجارت، به تعاملاتش با پروردگار قابل فرافکنی است. هدف هر معامله‌گری، رسیدن به سود مستمر و قابل تکرار می‌باشد. محتوای ارائه شده در آیات قرآن به نحوی است که نه تنها او را دعوت به معامله‌ای آزاد می‌نماید، بلکه تنها راه سودبری دنیا و آخرت را در معامله با خداوند می‌داند. از آنجا که به انسان تنها یک بار فرصت زندگی در این عالم داده می‌شود، از این رو امکان تجربه روش‌های مختلف زندگی و انجام معاملات متعدد را نداشته و باید در انتخاب این مسیر کمال دقت را به کار بندد. بنابراین ورود انسان در هر تجارتی جز تجارت با خداوند و پذیرش هر اعتقادی جز سرنهادن به مفاد معامله با او، ضرر و زیان است. این ادعا در آیات «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ* إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ»^(۱۷) (عصر/۲) تصریح شده است. طبق دیدگاه فوکونیه و ترنر، فضای آمیخته‌ی رابطه میان انسان و پروردگار، نوعی از تجارت محسوب می‌گردد. در فضای آمیخته، عناصر موجود در فضای فراگیری که میان دو درون‌داد به شکل مشترک وجود دارد، می‌تواند محرکی برای ترکیب اجزای متناظر دو درون‌داد، گردد. به بیان دیگر ویژگی‌ها و عناصری که در دو فضای ورودی وجود دارد، در فرآیند آمیختگی، عناصر مجزای دو درون‌داد را ترکیب می‌نماید. در ادامه ابعاد مختلف و نتایج حاصله از اطلاعاتی که در ذهن فرافکنی گردیده است، توسط طرح‌واره‌های پیش زمینه‌ای، کامل می‌گردد.

کاربرد کلمه «الانسان» با الف و لام جنس، مشتمل بر همه انسان‌ها بوده (صافی، ۱۴۱۸: ۴۰۱/۳۰) و واژه «خُسْر» به شکل نکره، دال بر عظمت خسران و نیز به جهت تنويع و بیان نوع خاصی از خسارت، [غیر از خسارت‌های مالی و آبرویی دنیوی] است (طباطبائی، ۱۴۱۷: ۲۰/۳۵۶). این خسران به جهت تلاش و صرف عمر در آرزوهای بی‌پایان (آلوسی، ۱۴۱۵: ۵۴) و فروش آخرت به دنیا می‌باشد (زمخشری، ۱۴۰۷: ۴/۷۹۴؛ اندلسی، ۱۴۲۰: ۱۰/۴۱۹). بنابراین اگر از باطل پیروی نماید و از ایمان به خدا و عمل صالح اعراض نماید، تجارتش ضرر کرده و نه تنها از سرمایه عمر چیزی زاید بر خود نیفزوده، بلکه آن را هدر داده و سرمایه را وسیله بدبختی خود نموده است (طباطبائی، ۱۴۱۷: ۲۰/۳۵۷).

کلمه «الانسان»، به عنوان عنصر اصلی و واژه «خُسْر» به عنوان یک فضا‌ساز اسمی در آیه عمل نموده و حرف «إِنَّ» به عموم مخاطبین، قطعیت وجود زیان و خسران را اعلام می‌دارد. با استثنای «إِلَّا»، دوباره فضای ذهنی ایجاد شده تکمیل گردیده و از بن‌بست این خسران نجات

می‌یابد. در خسران بودن همیشگی انسان، در معنای زیانباری کل عمر اوست. این اشاره به زمان، روزگار و عمر، در آیه قبلی «وَالْعَصْر» صورت پذیرفته است. قالب پیش‌زمینه‌ای مربوط به انسان، دارای عناصری چون (محاسبه‌گری، معامله‌گری، انسان، سود و زیان) می‌باشد و با عناصر درون‌داد دوم شامل (محاسبه، خسران و سودبری، هر زمان و هر آینه از عمر) در قالب جدیدی ترکیب می‌گردد. در فرآیند بسط، فضای آمیخته را به نحوی تحریک نموده و به جهت ذهنی، به گونه‌ای آن را تغییر می‌دهد که مفهوم «عمر و زندگی خُسران دیده و زیانکار» می‌تواند مانند موجودی جاندار سبب ضرر و زیان او گردد؛ با این تفاوت که این عمر کاملاً ملحق به آدمی و هرگونه ضرر و زبانی از جانب آن فراتر از حوزه‌های مالی بوده و متوجه شخص انسان است. این الحاق به شکلی فشرده در آیه مطرح گردیده و میان زندگی انسان و خُسران او رابطه علی وجود دارد. با توجه به ادامه آیه، اگر اسناد خُسران تنها متوجه کافران و یا کسانی که عمل صالح انجام نمی‌دهند، می‌گردید، گویای گستردگی و عظمت خسران نبود. اما نسبت خسران به همه انسان‌ها، جهت تحریک عمومی اذهان و توجه همه افراد و دقت و حساسیت مساله می‌باشد. تنها استثنای موجود در مساله ایمان و باورمندی و رفتار و کردار صالحانه است. نتیجه این کاربست در فضای ذهنی محاسبه‌گری آن است که انسان معامله‌گر به اقتضای طبیعت خود، از شکست در هر معامله‌ای پرهیز می‌نماید. در ابتدا فضای آیه به جهت عاطفی کاملاً ناامیدکننده است و قطعیتی که فرد در اعلام خسران آدمی با آن مواجه می‌شود، سبب می‌گردد تا درصدد رهایی از این زیان باشد. همچنین نوعاً انسان در محاسبات مالی، اهل ریسک نبوده و ترجیح می‌دهد تا در تجارتی بدون شکست و زیان وارد گردد. این نیاز درونی انسان به عدم زیان و شکست در تجارت دنیا و طبق محاسبه‌گری او، به شکل مطلوبی در معامله با پروردگار و در قامت ایمان و عمل صالح عنوان گشته است. گویا آیه در حال تذکر به مخاطبینی است که لذات زندگی دنیوی را سودمند دانسته و عبارت «الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» در تقابل با افرادی است که باورمندی و تقیّد به عمل صالح را کاری بیهوده و خسارت‌آفرین می‌بینند. اگرچه تمام فضاهای ذهنی ارائه شده، به صراحت در واژگان کوتاه‌ترین سوره قرآن نیامده است، ولی فضاها، توانسته‌اند به تشکیل این تصویر و ایجاد این نتایج یاری رسانند.

۲-۴. طرفین معامله و مفاد آن

در معاملات دنیوی و محاسبات آدمی، طرفین به دنبال سود مالی بوده و رعایت حق و انصاف مورد مطالبه است. همچنین مفاد معامله و مدت اجرای تعهدات، مشخص و واضح می‌باشد. در محاسبه ترجیح بر نقدبری و سود سریع و حداکثری بوده و هرگونه حيله که منجر به ضرر و زیان باشد، سبب بی‌اعتباری رابطه تجاری گشته و کم‌فروشی، کلاهبرداری مورد پذیرش طرفین نیست. طبق آیات قرآن، در ارتباط با پروردگار، طرف معامله، خداوندی است که خُلف وعده ننموده و سودی پایدار و بی‌شمار از فضل و رحمت خویش به بندگان می‌بخشد. طبق معامله،

هرچه مورد اعطاء، با ارزش تر، سودش عظیم تر و اجر کامل تری عاید می گردد. برای نمونه در آیه «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَ يُقْتَلُونَ وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَشِيرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْرُ الْعَظِيمُ» (توبه/۱۱۱)^(۱۸) به صراحت، انسان را دعوت به تجارت با پروردگار نموده و همنشینی واژگان «اللَّهُ، اشْتَرَى، الْمُؤْمِنِينَ، أَنْفُسَهُمْ، أَمْوَالَهُمْ، الْجَنَّةَ، بِبَيْعِكُمُ، بَايَعْتُمْ، الْفَوْرُ الْعَظِيمُ» ترکیبی از فضاها و اسمی و فعلی است که شبکه به هم پیوسته‌ای از مفهوم معامله را به مخاطب القاء می نماید. فعل «اشْتَرَى» به عنوان فضا ساز، در آیات مختلف، زمینه حرکت از فضای ذهنی واقعی و پایه (خرید و فروش دنیوی) را به فضای ذهنی دوم فراهم می سازد. در فضای ذهنی محاسبه گر مادی که براساس تجربیات حسی و انسان شناسی اقتصادی فرد در امر تجارت، تحلیل می گردد، اعطای جان و مال، امری غیر عقلایی است. در دنیایی که فرصت بهره‌وری از لذت‌ها فقط در عالم دنیا وجود داشته و بعد از مرگ، نیستی و نابودی است، استقبال از فنا زمانی معنا پیدا می کند که سود و منفعتی بیشتر در پی داشته باشد. خداوند در آیه ۱۱۱ سوره «توبه»، با کمک واژه‌های فضا ساز «اشْتَرَى، بِبَيْعِكُمُ، بَايَعْتُمْ»، اساس این فضای ذهنی را به هم می ریزد و ایده خود را که با هر عقل انتزاعی قابل درک است، ارائه می نماید. طبق آیه بالا، در فضای درونداد اول، فروشنده و خریدار به عنوان طرفین معامله مطرح بوده که از سلامت ذهنی برخوردار و با اختیار و در جهت سود طلبی و استفاده از کالا یا خدمات وارد معامله می گردند. واژه «إِنَّ» قطعیت حضور «اللَّهُ» را در فضای درونداد دوم اعلام می دارد. ذهن، «اللَّهُ» را به عنوان طرف معامله می شناسد و فضا سازهای «وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا» و «أَوْفَى بِعَهْدِهِ» نیز بر اعتبار آن تاکید می نماید. آنچه در ادامه رخ می دهد، آمیختگی دو درونداد در فضای ترکیبی است که علاوه بر ترکیب عناصر، در تخیل ذهنی محاسبه گر، پردازنده مفهوم اعتماد، اعتبار، سودبری در این معامله می باشد. در فضای درونداد اول، مورد معامله، کالا و یا خدمات است ولی این مفهوم در فضای آمیخته، بر خرید و فروش جان و نفس آدمی نگاشت یافته است. ذهن محاسبه گر انسان بعد از معامله ی نقد است که از کالا و یا خدمات بهره می برد؛ ولی چون طرف معامله «اللَّهُ» می باشد، ازین رو در فضای آمیخته، اطمینان دارد که این معامله ی نسیه که در آن وعده بهشت و فوز عظیم داده شده، نقد گشته و معتبر است. به بیانی دیگر، خرید و فروش کالا یا خدمات به معامله اموال و انفس آدمی؛ و سود نقدی و مالی به بهشت و فوز عظیم نگاشت و طرف معامله از انسان به «اللَّهُ» و از صورت نقد به وعده‌ای نسیه انتقال یافته است. نوعا انسان محاسبه گر، پس از دریافت سود و بهره‌مندی از کالا و یا خدمات، دچار شادمانی می گردد، اما خداوند از او می خواهد به سود بی نهایت این معامله که هر چند نسیه‌ای و وعده‌ای است، شادمان گردد. این ادبیات در آیات دیگری از قرآن با همین مضامین تکرار و وعده‌های عالی و اخروی در نتیجه ورود به این معامله داده شده است.^(۱۹) مهم ترین پیام ذهنی حاصل از این آمیختگی، طرف معامله

است که ویژگی‌های خاص خود را دارا بوده و ارزش و اعتبار این معامله را فزونی می‌بخشد. قرآن کریم می‌توانست مانند بسیاری از آیات خود، بعد از دعوت به ایمان و انجام عمل صالح، وعده بهشت و یا رضوان الهی دهد، اما ایجاد ترکیب ذهنی معامله با مفاد فوق، به جهت گستره اثرگذاری آن بر مخاطب می‌باشد. اینکه خداوند در ابتدای آیه، خود را طرف معامله انسان قرار داده و خود به او وعده سودبری اخروی می‌دهد، به جهت مورد معامله است. جان و مال آدمی از دارایی‌های ارزشمند اوست. اینکه قرآن از انسان محاسبه‌گر می‌خواهد تا با گران‌ترین دارایی خود وارد معامله شود، نیاز به ضمانت جدی دارد. ازین رو در ابتدای این آیه بر واژه «الله» به عنوان طرف معامله تاکید می‌نماید. کاربرد قرآن از فضاها و تجارتهای تجارت نیز جهت ایجاد ذهنیت در ابعاد مختلف است که بعد از ترکیب در فضای آمیخته صورت می‌گیرد. برای نمونه امنیت سود و سرمایه از جمله این موارد است که اگر چه به صراحت در آیه نقل نگردیده، اما ذهن به شکل موازی آن را طراحی و ارائه می‌نماید. نسیجی مطرح در آیه در قبال مال و جان، خود جای بحث ذهنی فراوانی دارد و مخاطب را در تقویت باورها یاری می‌رساند. از آنجایی که امنیت از مسائل مهم در هر معامله و تجارتی است، گاه سرمایه‌گذار، امنیت سرمایه و حفظ دارایی را به سود کمتر ترجیح می‌دهد. نقدینگی دنیا از دستاویزهای مهم ناباوران و کافران بوده که پای اطمینان آنها را در عدم ایمان به خدا و قیامت سست نموده که برخاسته از گزارش‌های ذهن محاسبه‌گر مادی است. این در حالی است که بررسی ادله عقلایی بر وقوع قیامت و اثبات وجود سرایی به مراتب عظیم‌تر، از طریق ذهن انتزاعی ممکن می‌باشد. همچنین یکی از دلایلی که بشر، به انکار قیامت و سنجش می‌پردازد، آن است که آن را بسیار دور و بعید می‌شمارد. در فضای درونداد اول، دستیابی به سود دنیوی، محسوس و سریع الوصول است و معمولاً بشر به آن قانع گشته و خو می‌گیرد، از این‌رو هرچه که او را از این عادت دور سازد، گریزان است. لذا انسان محاسبه‌گر در جهت امیال خود، به دنبال امورات نقد و محسوس بوده و با اضطراب از اینکه اگر به آخرت اقبال نماید، از دنیا باز می‌ماند، از دین و فرامین آن گریزان است. اما در فضای آمیخته، ایمان به وعده الهی انسان مومن سبب می‌گردد که او خود را طرف معامله الهی دانسته و بر اساس باورهای خود، اهدای مال و جان را خسران نشمرده و آن را نقدتر از هر معامله‌ای به حساب آورد. همچنین در این فضای ترکیبی، جاودانگی آخرت و استمرار و پایداری این سودبری نیز به شکل موازی در محاسبه آدمی لحاظ می‌گردد.

۳. نتیجه

۱. روش تحلیل محتوای کیفی در تبیین پژوهش پیش رو، مهم‌ترین مقولات حوزه سنجش اعمال را کشف و از واقعیت‌های درونی و ظرافت‌های معنایی آن پرده بر می‌دارد. از مجموع آیاتی از قرآن کریم که شامل مشتقات ماده (حسب) در قرآن بوده است، مفاهیم مرتبط با حسابگری الهی در موضوع سنجش اعمال در قیامت مورد بررسی و نیز تمام آیاتی که به شکل ضمنی،

حاوی این مفهوم باشد، مورد مذاقه قرار گرفته است. از مجموع آیات مورد بررسی که قابلیت پیاده سازی فضاهای ذهنی و آمیختگی مفهومی را دارا بوده است، ۵ آیه در حوزه حسابگری خداوند، یک آیه در موضوع تجارت میان انسان و خداوند، یک آیه در مساله سودبری در معامله با پروردگار، یک آیه در حوزه طرفین معامله و مفاد آن طرح و تبیین گردیده است.

۲. خداوند متعال در کتاب شریف قرآن، از طریق فضاهای ذهنی و آمیختگی مفهومی، اقدام به معناسازی مباحث اعتقادی و ماورائی نموده و باورهای مخاطبین را اصلاح، تکمیل و ترمیم می‌نماید. کاربست انگاره چهارفضایی آمیختگی مفهومی در آیات حوزه‌ی حسابگری خداوند و معامله الهی، سبب گشته تا مفهوم‌سازی نوین و نهفته در ساختار زبانی قرآن به زیبایی صورت پذیرفته و مفاهیم بلند غیرمادی در چارچوب محدود زبان بشری قابل عرضه و بیان گردد. در این کاربست می‌توان ابعاد پنهان تعبیر زبانی و ماورائی قرآن را به مخاطب القاء و تفهیم نمود.

۳. رویکرد محاسباتی خداوند در رابطه با انسان از نوع معامله‌گری است و مفاهیمی چون کیفیت محاسبه و سنجش در قیامت، کیفیت تجارت انسان با خداوند، طرفین معامله و مفاد معامله با پروردگار، از جمله مباحثی است که در این حوزه مطرح می‌گردد. اگرچه فضاهای ذهنی پایه در درک مقولات فوق، براساس محسوسات و تجربیات محاسباتی و اقتصادی انسان شکل گرفته است، اما با نگاشت آن به مقولات مافوق ماده، امکان درک و پذیرش آن برای ذهن آدمی ممکن می‌گردد. نگاشت حاصل از فضای درونداد اول و دوم و آمیختگی پدید آمده از دو فضا، در مقوله تجارت الهی و نیز کاربرد آن در سنجش اعمال، نقش اثرگذار و بدیعی در درک این موضوعات ایفاء نموده‌است. باید توجه نمود که ساختن این معانی، صرفاً از ترکیب معانی قبلی یا برقراری نگاشت‌هایی میان آن‌ها انجام نمی‌گردد، بلکه این ساخت بر پایه معنای نوظهوری است که متشکل از ادغام عناصری است که در درون داده‌ها دیده نمی‌شود. می‌توان گفت که فضای ذهنی ایجاد شده در آیات حسابگری الهی و معامله الهی، سبب گشته تا فرافکنی حاصل از این دو فضای درونداد، سبب ایجاد فضای آمیخته جدیدی گردد. فضای آمیخته در حقیقت، ظهور معنای جدیدی است که با مفهومی پویا به مخاطب ارائه می‌گردد و آن معامله با پروردگار و کارکرد آن در سنجش و محاسبه‌گری با انسان است. تعبیر آمیخته در قرآن، از اصالت و منطق کافی ذهنی برخوردار بوده و از هرگونه انحراف از معنای عام آن مبرا می‌باشند.

پی‌نوشت‌ها

۱. «وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ» (سبا/۳۹)

۲. «حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ. لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ» (مومنون/۹۹-۱۰۰)

۳. «لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ» (یونس/۴)

۴. عنکبوت/۲ و ۴؛ جاثیه/۲۱؛ محمد/۳۹؛ کهف/۹ و ۱۸ و ۱۰۴؛ بقره/۲۱۴ و ۲۷۳؛ آل عمران/۱۴۲؛ توبه/۱۶؛ مؤمنون/۵۵ و ۱۱۵؛ نمل/۴۴ و ۸۸؛ انسان/۱۹؛ مائده/۷۱؛ فرقان/۴۴؛ آل عمران/۷۸ و ۱۴۲ و ۱۶۹ و ۱۷۸ و ۱۸۰ و

۱۱۳ صورت‌بندی‌های نحوی و ذهنیت کاربر زبان بر اساس زبان‌شناسی صورت‌گرا، گشتار جایگزینی «إذا» فجائیة به جای «فاء» جزء در آغاز

۱۸۸؛ ابـراهیـم/۴۲و۴۷؛ نـسـور/۳۹و۵۷؛ حـشـسـر/۲و۱۴؛ نـسـور/۱۱و۱۵؛ قـیـامـه/۳و۳۶؛ بـلـد/۵و۷؛ هـمـز/۳؛

أنفال/۵۹؛ أعراف/۳۰؛ أحزاب/۲۰؛ زخرف/۳۷ و ۸۰؛ مجادلة/۱۸؛ انشقاق/۸؛ منافقون/۴؛ زمر/۴۷.

۵. بقره/۲۸۴؛ طلاق/۳.

۶. أنفال/۶۲و۶۴؛ آل عمران/۱۷۳؛ توبه/۵۹و۶۸و۱۲۹؛ مائده/۱۰۴؛ طلاق/۳؛ بقره/۲۰۶؛ مجادلة/۸؛ زمر/۳۸.

۷. بقره/۱۲۲؛ آل عمران/۲۷ و ۳۷؛ نور/۳۸؛ غافر/۴۰؛ زمر/۱۰.

۸. نساء/۶ و ۸۶؛ احزاب/۳۹.

۹. «و چون به شما تحیت و درودی گفته شد شما تحیتی نیکوتر از آن یا همانند آن را بگویید که بی تردید خداوند حسابرس همه چیز است.»

۱۰. «و ترازوهای داد را در روز رستاخیز می‌نهییم، پس هیچ کس [در] چیزی ستم نمی‌بیند، اگر [عمل] هموزن دانه خردلی باشد، آن را می‌آوریم و کافی است که ما حسابرس باشیم.»

۱۱. «و وُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لَهِذَا الْكِتَابِ لَا يَعْلَمُونَ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أُخْضِئَتْهَا وَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا» (کهف/۴۹)؛ فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَؤُلَاءِ أَقْرَبُ وَأَوْ كِتَابِيَّة» (حاقه/۱۹)؛ «وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَالَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَّة» (حاقه/۲۵)

۱۲. «عَلِمْتُ نَفْسٌ مَا أُخْضِرْتُ» (تکویر/۱۴)

۱۳. «وَكَلَّنَا يَدَيْهِ يَمِينًا»

۱۴. «و کارنامه هر انسانی را به گردن او بسته‌ایم، و روز قیامت برای او نامه‌ای که آن را گشاده می‌بیند بیرون می‌آوریم. نامهات را بخوان؛ کافی است که امروز خودت حسابرس خود باشی.»

۱۵. «همین کسانی که گمراهی را به [بهای] هدایت خریدند، در نتیجه داد و ستدشان سودی [ی به بار] نیاورد و هدایت‌یافته نبودند.»

۱۶. «و إِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَا كُنَّا نَعْلَمُونَ* وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُونَ» (بقره/۱۴-۱۳)

۱۷. «که واقعاً انسان دستخوش زیان است. مگر کسانی که گرویده و کارهای شایسته کرده و همدیگر را به حق سفارش و به شکیبایی توصیه کرده‌اند.»

۱۸. «در حقیقت، خدا از مؤمنان، جان و مالشان را به [بهای] اینکه بهشت برای آنان باشد، خریده است همان کسانی که در راه خدا می‌جنگند و می‌کشند و کشته می‌شوند. [این] به عنوان وعده حق در تورات و انجیل و قرآن بر عهده اوست. و چه کسی از خدا به عهد خویش وفادارتر است؟ پس به این معامله‌ای که با او کرده‌اید شادمان باشید، و این همان کامیابی بزرگ است.»

۱۹. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا هَلْ أَذِلَّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُجْبِكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ» (صف/۱۰)

منابع

قرآن کریم، (۱۴۱۵ق)، ترجمه: محمد مهدی فولادوند، قم: دارالقرآن الکریم.

افراشی، آریتا، (۱۳۹۵ش)، مبانی معناشناسی شناختی، تهران: پژوهشگاه مطالعات قرآن و فرهنگ اسلامی.

اندلسی، محمد بن یوسف، (۱۴۲۰ق)، البحر المحیط فی التفسیر، بیروت: دار الفکر.

ابن ادريس حلی، ابو عبدالله محمد بن احمد، (۱۴۰۹ق)، المنتخب من تفسیر التبیان، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.

ابن بابویه قمی، محمد بن علی، (بی‌تا)، التوحید، قم: جامعه مدرسین.

ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۱۳ق)، من لا یحضره الفقیه، محقق: علی اکبر غفاری، قم: مدرسین حوزه علمیه قم.

ابن جزى غرناطی، محمد بن احمد، (۱۴۱۶ق)، کتاب التسهیل لعلوم التنزیل، بیروت: دارالارقم بن ابی الارقم.

ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی، (۱۴۲۲ق)، زاد المسیر فی علم التفسیر، بیروت: دارالکتاب العربی.

ابن سیده المرسی، علی بن اسماعیل، (بی‌تا)، المحکم و المحیط الا عظم، بیروت: دارالکتب العلمیه.

- ابن عاشور، محمد بن طاهر، (بی تا)، *التحریر و التتویر*، بی نا، بی جا.
- ابن عربی، ابو عبدالله محیی الدین محمد، ۱۴۲۲ق، *تفسیر ابن عربی*، بیروت، دار احیاء التراث العربی
- ابن فارس، أحمد بن فارس، ۱۴۰۴ق، *معجم مقاییس اللغة*، قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ق، *لسان العرب*، بیروت: دار صادر، چاپ سوم.
- ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، ۱۴۰۸ق، *«روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن»*، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی.
- آلوسی، سید محمود، ۱۴۱۵ق، *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم*، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- بحرانی، سید هاشم، ۱۴۱۶ق، *البرهان فی تفسیر القرآن*، تهران، بنیاد بعثت.
- حاتری تهرانی، میر سید علی، ۱۳۷۷)، *مقتنیات الدرر و ملتقطات الثمر*، تهران، ناشر: دار الکتب الاسلامیه
- حاجی قاسمی، فرزانه؛ عابدی جزینی، مهدی، ۱۳۹۸ش، *آمیزش مفهومی مرگ در نمونه‌هایی از شعر جاهلی براساس نظریه آمیختگی مفهومی با الگوی چهار فضایی فوکونیه و ترنر*، مجله ادب عربی، سال ۱۱، شماره ۲، صص ۱۵۱-۱۶۶.
- حسینی زبیدی، محمد مرتضی، ۱۴۱۴ق، *تاج العروس من جواهر القاموس*، بیروت: دار الفکر.
- حسینی همدانی، سید محمد حسین، ۱۴۰۴ق، *انوار درخشان*، تهران: کتاب فروشی لطفی.
- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷ش)، *لغت نامه دهخدا*، تهران: دانشگاه تهران.
- رازی، محمد بن عمر، ۱۴۲۰ق، *مفاتیح الغیب*، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ سوم.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲ق، *المفردات فی غریب القرآن*، بیروت: دار العلم.
- رحیمی، سیما؛ ذوالفقاری، حسن؛ فقیه ملک مرزبان، نسرین؛ قبادی، حسینعلی، ۱۳۹۹ش)، *«تحلیل ایجاد معنای آیرونیک در آمیختگی مفهومی تمثیل در مثنوی معنوی»*، مجله مطالعات زبانی و بلاغی، سال ۱۱، شماره ۲۱، صص ۱۰۱-۱۲۸.
- روشن، بلقیس؛ اردبیل، لیلا؛ ۱۳۹۹ش)، *مقدمه‌ای بر معناشناسی شناختی*، تهران: باختر.
- زمخشری، محمود بن عمر، ۱۴۰۷ق، *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل*، بیروت: دار الکتب العربی.
- سالم، عبدالعزیز، ۱۳۸۰ش)، *تاریخ عرب قبل از اسلام*، مترجم: باقر صدری نیا، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- سبزواری نجفی، ۱۴۱۹ق، محمد بن حبیب الله، *ارشاد الاذهان*، بیروت: دار التعارف للمطبوعات.
- صافی، محمود بن عبدالرحیم، ۱۴۱۸ق، *الجدول فی اعراب القرآن*، بیروت: دار الرشید.
- طباطبایی، سید محمد حسین، ۱۴۱۷ق، *المیزان فی تفسیر القرآن*، قم: انتشارات جامعه مدرسین.
- طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۷۲ش)، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، تهران: ناصر خسرو.
- طریحی، فخرالدین، ۱۳۷۵ش)، *مجمع البحرین*، تهران: نشر مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن، (بی تا)، *التبیان فی تفسیر القرآن*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- طیب، سید عبدالحسین، ۱۳۷۸ش)، *اطیب البیان فی تفسیر القرآن*، تهران: انتشارات اسلام، چاپ دوم.
- علی، صالح احمد، ۲۰۰۳م)، *تاریخ العرب القدیم و البعثه النبویه*، بیروت: شرکه المطبوعات.
- فراهیدی، خلیل بن احمد، ۱۴۱۰ق، *العين*، قم: انتشارات هجرت.
- فضل الله، سید محمد حسین، ۱۴۱۹ق، *تفسیر من وحی القرآن*، بیروت: دار الماک للطباعة و النشر، چاپ دوم.
- فیض کاشانی، ملا محسن، ۱۴۱۸ق، *الاصفی فی تفسیر القرآن*، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- قربانی مادوانی، زهره؛ عزیزی تنهایی، فائزه، ۱۴۰۰ش)، *نقش گروه‌های فعلی و ساخت‌های شرطی در فضا سازی قرآن کریم براساس نظریه فضا های ذهنی فوکونیه*، صص ۹۳-۱۱۰.

قرشی، سیدعلی‌اکبر، (۱۳۷۱ش)، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 گرجامی، جواد؛ آزاددل، عادل؛ ۱۳۹۷ش، بررسی مفهوم فناپذیری دنیا در شعر حضرت علی(ع)، براساس الگوی
 بن‌مندی شناخت در نظریه معنائشناسی شناختی، مجله ادب عربی، سال ۱۰، شماره ۲، صص ۲۰۷-۲۲۵.
 گنابادی، سلطان محمد، (۱۴۰۸ق) تفسیر بیان السعاده فی مقامات العبادة، بیروت: مؤسسه الأعلمی للطبوعات، چاپ
 دوم.

گیرتس، دیرک، (۱۳۹۸ش) نظریه‌های معنی‌شناسی واژگانی، ترجمه کوروش صفوی، تهران، انتشارات علمی.
 مصطفوی، حسن، (۱۳۶۰ش) التحقیق فی کلمات القرآن، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
 مغنیه، محمدجواد، (۱۴۲۴ق)، تفسیر الکشاف، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 مکارم‌شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴ش)، تفسیر نمونه، قم: دارالکتب الإسلامیه.
 مکارم‌شیرازی، ناصر، (۱۴۲۱ق)، الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب.
 ملاحویش آل‌غازی، عبدالقادر، (۱۳۸۲ش) بیان المعانی، دمشق: مطبعة الترقی.
 مومنی راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم؛ مزینی، ناصر؛ ۱۳۹۲ش تحلیل محتوای کیفی در آئینه پژوهش،
 فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، شماره ۱۴، صص ۱۸۷-۲۲۲.
 نخجوانی، نعمت‌الله بن محمود، (۱۹۹۹م) الفوائد الالهیه و المفاتيح الغیبیه، مصر، داررکابی للنشر.
 نووی جاوی، محمد بن عمر، (۱۴۱۷ق) امراح لبید لکشف معنی القرآن المجید، تحقیق: محمد امین الصناوی، بیروت، دار
 الکتب العلمیه.

- Makarem Shirazi, Nasser, (2000), *al-Amsal fi Tafsir Kitab Allah al-Manzil*,
 Qom: School of Imam Ali ibn Abi Talib. [In Persian].
 Abul Futuh Razi, Hussain bin Ali, (1987), *Rawd al-Jinan wa Ruh al-Jinan fi
 Tafsir al-Qur'an*, Mashhad, slamic Research Foundation of Astane Quds
 Razavi. [In Arabic].
 Afrashi, Azita, (2016), *the Basics of Cognitive Semantics*, Tehran: Research
 Institute of Quran and Islamic Culture Studies. [In Persian].
 Ali, Salih Ahmed, (2003), *Tarikh al-Arab al-Qadim wa al-bithat al-
 Nabawayi*, Beirut: Shirkat alMatbu'at. [In Arabic].
 Alusi, Sayyid Mahmoud, (1994), *Ruh al-ma'ani fi Tafsir al-Qur'an al-Azim*,
 Beirut: Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah. [In Arabic].
 Andalusi, Muhammad ibn Yusuf, (1999), *Al-Bahr al-Muhayt fi al-Tafsir*,
 Beirut: Dar al-Fikr. [In Arabic].
 Bahrani, Sayyid Hashim, (1995), *Al-Burhan fi Tafsir al-Qur'an*, Tehran,
 Bi'sat institute. [In Arabic].
 Dehkhoda, Ali Akbar, (1998), *Dehkhoda Dictionaty*, Tehran: Tehran
 University. [In Persian].
 Evans, V. & M. Green (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*.
 Edinburgh: Edinburgh University Press.
 Evans, V. & M. Green (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*.
 Edinburgh: Edinburgh University Press. [In Arabic].
 Fadlullah, Sayyid Muhammad Husayn, (1998), *Tafsir min Wahy al-Qur'an*,
 Beirut: Dar Al-Milak litiba'ah wa al-Nashr, Vol.2. [In Arabic].
 Farahidi, Khalil ibn Ahmad, (1982), *Al-Ayn*, Qom: Hijra publications. [In
 Persian].

- Fauconnier, G. and Turner, M. (2000). "*Compression and global insight*", Cognitive Linguistics, pp.283-304. [In Arabic].
- Fauconnier, G. and Turner, M.(2000). "*Compression and global insight*". Cognitive Linguistics.11, 3/4, pp:283-304.
- Fayd Kashani, Mallam Mohsen, (1997), *Al-Asfi fi Tafsir Al-Qur'an*, Qom: Islamic Islamic Propaganda Office Publishing Center. [In Arabic].
- Garjani, Javad; Azadeal, Adel, (2018), "*Investigating the concept of the mortality of the world in the poetry of Imam Ali (AS), based on the corporeal model of cognition in the theory of cognitive semantics*", Arabic Literature Magazine, pp. 207-225. [In Arabic].
- Geraerts, Dirk, (2019), *The Theory of the Lexical Semantics*, Translated by Kourosh Safavi, Tehran, Scientific Publications. [In Arabic].
- Gonabadi, Sultan Muhammad, (1987) *Tafsir bayan al-Sa'adah fi Maqamat alIbadah*, Beirut: Lu'assasat ala'lami Lil Matbu'at. Vol.2. [In Arabic].
- Haeri Tehrani, Mir syidd Ali, (1998), *Muqtaniyat al-Durar wa Multaqiyat al-Thamar*, Tehran, Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Arabic].
- Haji Ghasemi, Farzaneh; Abedi Jezzini, Mahdi, (2019), "*The conceptual blending of death in examples of Jahili poetry based on the theory of conceptual blending with the four-space model of Fauconnie and Turner*", Journal of Arabic Literature, pp151-166. [In Arabic].
- Hosseini Hamidani, Seyyed Muhammad Hossein, (1983), *Bright lights*, Tehran: Lotfi Library. [In Persian].
- Hussaini Zubaidi, Muhammad Mortada, (1993), *Taj Al-Arous min Jawahir al-Qamus*, Beirut: Dar Al-Fikr. [In Arabic].
- Ibn Arabi, Abu Abdullah Muhyi al-Din Muhammad, (2001), *Tafsir Ibn Arabi*, Beirut, Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Arabic].
- Ibn Ashur, Muhammad ibn Tahir, (n.d.), *al-Tahrir wa al-Tanwir*, n.p. [In Arabic].
- Ibn Babouya, Muhammad ibn Ali, (1992), *Man La yahzar Ul Faqih*, researcher: Ali Akbar Ghafari, Qom: Qom seminary teachers. [In Arabic].
- Ibn Babuya Qommi, Muhammad bin Ali, (n.d.), *Al-Tawheed*, Qom: Society of Modaresin. [In Persian].
- Ibn Faris, Ahmad ibn Faris, (1983), *Mu'jam Maqayis al-Lughah*, Qom: Maktab al-a'lam al-Islamiya. [In Arabic].
- Ibn Idris Hilli, Abu Abdullah Muhammad ibn Ahmad, (1998), *Al-Muntakhab Min Tafsir al-Tabyan*, Qom: Ayatollah Marashi Najafi Library. [In Arabic].
- Ibn Juzzayy Gharnati, Muhammad ibn Ahmad, (1995), *Kitab al-Tasheel for Uloom al-Tanzir*, Beirut: Dar al-Arqam ibn Abi al-Arqam. [In Arabic].
- Ibn Juzzayy, Abd al-Rahman ibn Ali, (2001), *Zad al-Masirah fi Ilm al-Tafsir*, Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi. [In Arabic].
- Ibn Manzur, Muhammad ibn Makram, (1993), *Lisan al-Arab*, Beirut: Dar Sadir, vol.3. [In Arabic].

- Ibn Sida al-Mursi, Ali ibn Ismail, (n.d.), *al-Muhkam wa al-Muhit al-A'zam*, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Arabic].
- Makarem Shirazi, Nasser, (1995), *The Holy Qur'an: Text Translation and Commentary*, Qom: Dar Al-Kutub Al-Islamiyyah. [In Arabic].
- Malahwish Al-Ghazi, Abdul Qadir, (2003), *Bayan Al-Ma'ani*, Damascus: Al-Tarqi Press. [In Arabic].
- Mo'meni Raad, Akbar; Aliabadi, Khadije, Fardanesh, Hashem. Muzaini, Nasser; (2013), *Qualitative Content Analysis of Research Mirror* Pezohosh, Educational Measurement, pp. 187-222. [In Persian].
- Mostafawi, Hassan, (1981), *al-Tahqiq fi Kalimat al-Qur'an*, Tehran: translation and book Publication Corporation. [In Arabic].
- Mughniyeh, Muhammad Jawad, (2003), *Tafsir al-Kashaf*, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Arabic].
- Nakhjawani, Nemat Allah ibn Mahmoud, (1999), *al-Fawatih al-Ilahiyyah wa al-Mafatih al-Ghaybiyyah*, Egypt: Dar rikabi Publishing. [In Arabic].
- Nawawi Jawi, Muhammad bin Omar, (1996), *Mrah Libid Likashf Ma'ni al-Qur'an al-Majid*, Researcher: Muhammad Amin Al-Sanaawi, Beirut: Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah. [In Arabic].
- Qarashi, Sayyid Ali Akbar, (1992), *Qamus Qur'an*, Tehran: Dar Al-Kutub Al-Islamiyyah. [In Persian].
- Qorbani Madawayi, Zuhreh, Azizi Tanhaei, Faiza, (2021), "The role of current groups and conditional constructions in creating space in the Holy Qur'an based on mental spaces of Fauconnie theory", *Linguistic Research in the Holy Qur'an*, pp.93-110. [In Persian].
- Raghib Isfahani, Hussein bin Muhammad, (1991), *Al-Mufradat fi Ghareeb Al-Qur'an*, Beirut: Dar Al-Ilm.
- Rahimi, Sima; Zulfaqari, Hassan; Fakih Malik Marzban, Nisreen; Ghobadi, Hussein Ali, (2020), "Analysis of Finding Ironic, in Conceptual Blending in Mathnawi Ma'nawi", *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*, pp. 101-128. [In Persian].
- Razi, Muhammad biibnn Omar, (1999), *Mafatih al-Ghayb*, Beirut: Dar Ihya Al-Turath Al-Arabi, vol.3.
- Roshan, Belqeys; Ardebil, Leyla (2020), *Introduction to cognitive menatics*, Tehran: Bakhtar. [In Persian].
- Sabzwari Najafi, (1998), *Muhammad ibn Habibullah, Irshad al-Adhan*, Beirut: Dar al-Ta'arif Lil-Matbu'at. [In Arabic].
- Safi, Mahmoud bin Abdul Rahim, (1997), *al-Jadwal fi I'rab al-Qur'an*, Beirut: Dar Al-Rashid. [In Arabic].
- Salem, Abdul Aziz, (2001), *the History of the Arabs before Islam*, translated by: Baqir Sadrinia, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian].
- Tabarsi, Fadl bin Hassan, (1993), *Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an*, Tehran: Nasir Khosro. [In Arabic].

- Tabatabai, Sayyid Muhammad Hussein, (1996), *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*, Qom: Jami' mudaresin Publication. [In Arabic].
- Tarihi, Fakhr al-Din, (1996), *Majma' al-Bahrayn*, Tehran: Mortazavi Publishing. [In Arabic].
- Tayyib, Sayyid Abd al-Hussain, (1999), *Atib al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an*, Tehran: Islam Publishing, Vol.2. [In Arabic].
- The Holy Quran, (1994), translation: Mohammad Mehdi Fouladvand, Qom: Dar al-Qur'an al-Karim.[In Arabic].
- Tusi, Muhammad ibn Hassan, (b.n.), *Al-Tibyan fi Tafsir al-Qur'an*, Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi. [In Arabic].
- Zamakhshari, Mahmoud Ibn Omar, (1986), *Al-Kashfah fi Haqa'iq Ghawamiz al-Tanzil*, Beirut: Dar Al-Kitab Al-Arabi. [In Arabic].